

ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ Δ.Κ.Σ.Ε.Ο

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ ΝΤΖΟΥΜΕΤΣΙΚΑ

ΕΠΙΒΛΕΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΡΑΜΑΝΗΣ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	3
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ	3
1.1. «ΦΥΛΗ»: ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	3
1.2. Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ: ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	10
Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ	10
2.1. ΟΙ «ΜΙΑΡΟΙ» ΣΤΟ ΙΝΔΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΣΤΑΣ	10
2.2. ΤΟ ΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	16
Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	16
3.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ;	16
3.2. ΥΠΑΡΧΕΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ;	17
3.3. ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	29
ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ	29
4.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	29
4.2. Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	32
4.3. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	40
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	45
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	47

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή έχει ως σκοπό να αναλύσει την έννοια του κοινωνικού ρατσισμού. Πως αυτή αποτυπώνεται στην ελληνική κοινωνία αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο, πότε πρωτοεμφανίστηκε και ποια είναι η σημερινή πραγματικότητα. Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις έννοιες της φυλής και του ρατσισμού. Αναλύοντας την έννοια της φυλής, που αποτελεί ως γνωστό τη βάση του σύγχρονου ευρωπαϊκού ρατσισμού. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στις κλασικές περιπτώσεις «οιονεί ρατσισμού», και συγκεκριμένα στην κοινωνική ομάδα των «μιαρών» στο ινδικό σύστημα της κάστας και στο σύνδρομο της πολιτιστικής υπεροχής των αρχαίων Ελλήνων απέναντι στους «βαρβάρους». Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στα ερωτήματα τι είναι ρατσισμός, αν και σε ποιο βαθμό η χώρα μας απειλείται από το φαινόμενο του ρατσισμού, δεδομένου ότι οι σχέσεις μεταξύ αλλοδαπών και Ελλήνων εντείνονται το τελευταίο χρονικό διάστημα, αναιρώντας την παραδοσιακή ελληνική φιλοξενία. Τέλος το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στις κοινωνικές διακρίσεις σε βάρος ατόμων ή ομάδων λόγω καταγωγής, φύλου, ηλικίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, θρησκευτικών πεποιθήσεων και σωματικής ή πνευματικής ικανότητας, της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες και σε άλλες κοινωνικές ομάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1. «ΦΥΛΗ»: ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Δεν υπάρχει πιο απλή λέξη από αυτή της «φυλής», όπως δεν υπάρχει και πιο σύνθετη αμφιλεγόμενη ιδέα από αυτή της ύπαρξης ανθρωπίνων φυλών. Η «φυλή» ή «ράτσα» αποτελεί έννοια – κλειδί του ευρωπαϊκού «φυλετισμού» ή «ρατσισμού», όπως αποκαλείται σήμερα διεθνώς το φαινόμενο των φυλετικών και κοινωνικών διακρίσεων. Η σημασιολογική ρευστότητα των όρων «φυλή» και «φυλετισμός», «ράτσα» και «ρατσισμός» αγγίζει συχνά τα όρια της εννοιολογικής σύγχυσης. Αυτό βέβαια δεν είναι καθόλου τυχαίο, αφού, όπως θα επιχειρήσουμε να δείξουμε στη συνέχεια, τα περιεχόμενα που αποδίδονται στους παραπάνω όρους καθορίζονται από τις εκάστοτε ιδεολογικές σκοπιμότητες που καλούνται να εξυπηρετήσουν.

Η εμφάνιση της φυλετικής ιδέας στον ευρωπαϊκό χώρο τοποθετείται χρονικά στις αρχές του 16^{ου} αιώνα και συμπίπτει ιστορικά με την ανακάλυψη του νέου κόσμου (1492), τη ληξιαρχική πράξη γένεσης του αποικιοκρατικού συστήματος. Οι Ευρωπαίοι κατακτητές, με την εγκατάστασή τους στις χώρες του νέου κόσμου, καλλιέργησαν συνειδητά και από κοινού την ιδέα ότι οι ιθαγενείς των αποικιών είναι από τη φύση τους «κατώτερα» όντα, τα οποία και όφειλαν να «εκπολιτίσουν». Με το ιδεολόγημα αυτό θέλησαν να νομιμοποιήσουν την επεκτατική τους πολιτική αλλά και να δικαιολογήσουν το καθεστώς εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου των αποικιών, καθώς και το βάρβαρο τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν τους ιθαγενείς.

Με την αποδοχή της έννοιας της «φυλής» ως εργαλείου ταξινόμησης των λαών άλλαξαν άρδην και οι ευρωπαϊκοί τρόποι περιγραφής του «Άλλου». Οι προκαταλήψεις, που στην προνεοτερική εποχή ήταν κυρίως θρησκευτικού χαρακτήρα, μετατράπηκαν με τον καιρό σε φυλετικές. Με το πέρασμα από τις

ανθρωπολογικές ταξινομήσεις του 18^{ου} αιώνα στις φυλετικές θεωρίες του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα, οι οπαδοί της φυλετικής ιδέας κατανοούν τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των λαών ως αμετάβλητες· διαφορές κληρονομικού χαρακτήρα που δεν επιδέχονται πλέον καμία αμφισβήτηση, και με την έννοια αυτή αποτελούν επιστημονικά τεκμηριωμένη πραγματικότητα. Το δόγμα της φυλετικής ανισότητας των ανθρώπων βρήκε την πιο ακραία έκφρασή του στο μύθο της «άριας φυλής», με αποκορύφωμα το «ολοκαύτωμα», την εξόντωση των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί.

Παρόλο που αποτελεί αντικείμενο ιδεολογικών αντιπαραθέσεων εδώ και ενάμιση περίπου αιώνα, δεν υπάρχει ένας ενιαίος, γενικά αποδεκτός, θεωρητικός ορισμός της έννοιας της «φυλής», με αποτέλεσμα οι ερμηνευτικές εκδοχές της να είναι τόσες όσοι και οι συγγραφείς που ασχολήθηκαν με αυτήν. Αυτό βέβαια δεν οφείλεται στην έλλειψη θεωρητικού ενδιαφέροντος των εκπροσώπων της φυλετικής ιδέας. Όντας εκ των προτέρων πεπεισμένοι για την ύπαρξη ανθρώπινων «φυλών», δεν αισθάνθηκαν, ως φαίνεται, την ανάγκη να τις προσδιορίσουν και θεωρητικά. Οι αναφορές τους στην έννοια της «φυλής» είναι κυρίως ιδεολογικού χαρακτήρα και αποσκοπούν σε τελευταία ανάλυση στην ανάδειξη της λευκής «φυλής», και ειδικότερα της ινδογερμανικής «φυλής των Αρίων», σε θεματοφύλακα του ανθρώπινου πολιτισμού. Ιδιαίτερα αποκαλυπτική ως προς το θέμα της «φυλής» είναι η στάση του Άγγλου συγγραφέα και θεωρητικού του ρατσισμού Houston Stewart Chamberlain (1885-1927), ο οποίος γράφει: «Τι μας ενδιαφέρουν οι εκτενείς επιστημονικές έρευνες για το αν υπάρχουν ή όχι διαφορετικές φυλές, αν η φυλή έχει κάποια αξία, πως αυτή εκφράζεται κ.λπ. Αντιστρέφουμε τα πράγματα και λέμε: είναι πρόδηλο ότι υπάρχουν φυλές. Ότι η ποιότητα της φυλής είναι αποφασιστικής σημασίας παράγοντας αποτελεί γεγονός που επιβεβαιώνεται άμεσα από την ίδια την πραγματικότητα. Είναι λοιπόν δική σας υπόθεση να μελετήσετε το πώς και το γιατί, για να μην απορρίψετε τα γεγονότα στο όνομα της άγνοιας που σας διακρίνει».¹

Παρά τις επιμέρους διαφορές τους όσον αφορά την ιδεολογική χρήση της έννοιας της «φυλής», κοινός παρονομαστής όλων των φυλετικών θεωριών

¹ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.23.

είναι το γεγονός ότι προσδίδουν κοινωνική σημασία σε ορισμένες βιολογικές ιδιότητες των ανθρώπινων ομάδων, τις οποίες και επικαλούνται στη συνέχεια ως αποδεικτικό στοιχείο για τη δήθεν ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων «φυλών».

Για τους θεωρητικούς της φυλετικής ιδέας η έννοια της «φυλής» δεν αποτελεί απλώς και μόνον ανθρωπολογική κατηγορία ταξινόμησης, αλλά συγκεκριμένο τρόπο ερμηνείας και κατανόησης της ανθρώπινης ιστορίας. Σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τον επιστημονικό σοσιαλισμό ο οποίος ερμηνεύει την ιστορία της ανθρωπότητας ως ιστορία των ταξικών αγώνων, για τη φυλετική θεωρία κινητήρια δύναμη της ιστορικής εξέλιξης είναι ο φυλετικός ανταγωνισμός. Έτσι, ο Γάλλος θεωρητικός του ρατσισμού Arthur Comte de Gobineau (1816 – 1882) στην εργασία του *Δοκίμιο σχετικά με την ανισότητα των ανθρώπινων φυλών* (*Essai sur l'inegalite des races humaines*, 1853 – 1855) υποστηρίζει ότι με τη βοήθεια της έννοιας της «φυλής» είναι δυνατόν να κατανοηθούν και να λυθούν όλα τα προβλήματα της ιστορίας. Για το σύγχρονο του Gobineau Άγγλο πολιτικό Benjamin Disraeli (1804 – 1881) η «φυλή» αποτελεί τη μοναδική ιστορική αλήθεια. Ο Σκοτσέζος φυσιοδίφης και διάσημος ανατόμος Robert Knox (1798 – 1862) τονίζει ότι η λογοτεχνία, η επιστήμη, η τέχνη και γενικότερα ο πολιτισμός εξαρτώνται απόλυτα από τη «φυλή». Σύμφωνα με την άποψη του Gustave Le Bon (1841 – 1931), εκείνο που έχει σημασία στην εξέλιξη των λαών είναι η «φυλετική ψυχή». Κάθε «φυλή», τονίζει, διαθέτει το δικό της ψυχισμό που είναι σύμφυτος με τα κληρονομικά της γνωρίσματα. Άμεσες «εκδηλώσεις της ψυχής των φυλών» είναι οι τέχνες, οι θεσμοί, οι παραδόσεις, οι θρησκευτικές δοξασίες κ.λπ., όλα δηλαδή τα στοιχεία που συνθέτουν τον πολιτισμό ενός λαού. Τα στοιχεία αυτά, ισχυρίζεται ο Le Bon, παραμένουν αμετάβλητα, γι' αυτό και είναι αδύνατον να μεταδοθεί ο πολιτισμός από τον ένα λαό στον άλλο χωρίς να υποστεί τις πιο βαθιές παραμορφώσεις.²

Η έννοια της «φυλής» δεν εκφράζει πάντα το ίδιο πράγμα. Αποτελεί συνονθύλευμα ετερογενών γνωρισμάτων, όπως είναι τα μορφο-φυσιολογικά, τα συμβολικά και πνευματικά καθώς και τα φανταστικά, τα οποία και συνθέτουν το ιδεολογικό υπόστρωμα πάνω στο οποίο θεσπίζεται τελικά το

² Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.28.

καθεστώς των φυλετικών διακρίσεων. Η σημασία της «φυλής» διαφέρει ανάλογα με τις περιστάσεις και ως εκ τούτου είναι σχετικά δύσκολο να προσεγγίσει κανείς με την ίδια μέθοδο τις διάφορες περιπτώσεις φυλετικού μίσους.

Συμπερασματικά οι «φυλές» δεν αποτελούν «βιολογικές πραγματικότητες», όπως εσφαλμένα ισχυρίζονται οι θεωρητικοί της φυλετικής ιδέας, αλλά «κοινωνικές φαντασιώσεις». Έξω από το ρατσιστικό ρόλο η έννοια της «φυλής» στερείται κάθε κοινωνικής σημασίας. Δεν υπάρχουν ούτε και υπήρξαν ποτέ «καθαρές φυλές». Η διάκριση μεταξύ ανώτερων και κατώτερων «φυλών», όπως άλλωστε και η έννοια της «φυλής», είναι μια αυθαίρετη κατασκευή που αποσκοπεί αποκλειστικά και μόνον στην ιδεολογική παραπλάνηση των ανθρώπων, με στόχο τη νομιμοποίηση υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας.

1.2. Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ: ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Σε αντίθεση με την έννοια της «ράτσας», που έχει, όπως είδαμε, ιστορία τεσσάρων και πλέον αιώνων, ο όρος «ρατσισμός» πρωτοεμφανίστηκε μόλις στο μεσοπόλεμο και είχε, όπως και η λέξη «ρατσιστής» αργότερα, το χαρακτήρα πολεμικής με στόχο το δόγμα της φυλετικής ανισότητας των ανθρώπων.³

Κι ενώ ο όρος «ρατσισμός» είναι από ιστορικογλωσσική άποψη σχετικά πρόσφατος, ο ρατσισμός με την έννοια της κοινωνικής διάκρισης αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο, δεδομένου ότι μορφές «πρωτογενούς» ή οιονεί ρατσισμού, όπως τις αποκαλεί ο Immanuel Geiss, συναντούμε σε όλες ανεξαιρέτως τις ιστορικές κοινωνίες. Κλασικές περιπτώσεις πρωτογενούς ρατσισμού θεωρούνται οι κοινωνικές διακρίσεις σε βάρος των λεγόμενων

³ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.41.

«μιαρών», των «ανέγγιχτων» (untouchables) στο ινδικό σύστημα της κάστας, το αίσθημα της πολιτιστικής υπεροχής των αρχαίων Ελλήνων απέναντι στους «βαρβάρους», ο θρησκευτικός και πολιτικός αντί ιουδαϊσμός, καθώς και η αρνητική αντιμετώπιση των μαύρων στον αραβικό κόσμο του μεσαίωνα.

Με την παραδοσιακή σημασία του όρου, ρατσισμός είναι το δόγμα σύμφωνα με το οποίο οι ανθρώπινες ιδιότητες και ικανότητες είναι φυλετικά προσδιορισμένες. Το ανθρώπινο γένος είναι διαιρεμένο σε «φυλές» οι οποίες βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση «ανωτερότητας» ή «κατωτερότητας», ανάλογα με τα κληρονομικού χαρακτήρα βιολογικά τους γνωρίσματα. Την πρώτη θέση μεταξύ των «φυλών» κατέχει η λευκή «φυλή», η οποία και είναι από τη φύση ταγμένη να κυριαρχήσει πάνω στις άλλες. Ο ορισμός αυτός αποδίδει πλήρως το πνεύμα του βιολογικού ρατσισμού, δεν καλύπτει ωστόσο το σύνολο των εκφάνσεων του σημερινού ρατσισμού, αφού το σύστημα της φυλετικής αιτιολόγησης του ρατσισμού έχει «εμπλουτιστεί» με ψυχοκοινωνικά και πολιτισμικά «επιχειρήματα» αλλά και με θεσμοποιημένες μορφές κοινωνικών διακρίσεων. Στο βαθμό που οι πολιτικές ευαισθησίες των σύγχρονων κοινωνιών δεν επιτρέπουν απροκάλυπτες εκδηλώσεις βιολογικού ρατσισμού, εμφανίζονται νέες μορφές ρατσιστικής συμπεριφοράς, όπως για παράδειγμα ο ρατσισμός σε βάρος εθνικών, θρησκευτικών και γλωσσικών μειονοτήτων, η εχθρότητα και δυσανεξία απέναντι στους μετανάστες γενικά και στους πολιτικούς και οικονομικούς πρόσφυγες ειδικότερα, ο κοινωνικός ρατσισμός σε βάρος ατόμων με ειδικές ανάγκες καθώς και περιθωριακών ομάδων (π.χ. οι ομοφυλόφιλοι, οι ασθενείς του Aids κ.λπ.), ο σεξισμός με θύματα τις γυναίκες και, τέλος, ο θεσμικός ρατσισμός (διακρίσεις των δημόσιων και κρατικών υπηρεσιών σε βάρος μειονοτικών ομάδων και ατόμων).⁴

Σύμφωνα με τον Etienne Balibar, ο ρατσισμός αρθρώνεται γύρω από το στίγμα της ετερότητας, όπως το χρώμα του δέρματος, η εθνική προέλευση, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, το σωματικό ελάττωμα, και γενικά γύρω από τη διαφορετικότητα του «Άλλου», και εγγράφεται σε πρακτικές περιφρόνησης, αδιαλλαξίας, ευτελισμού, εκμετάλλευσης και βίας, καθώς και σε συμπεριφορές και πράξεις που αποσκοπούν στην κάθαρση του κοινωνικού σώματος από

⁴ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.43-44.

ξένα στοιχεία, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ταυτότητα του «Εμείς» από κάθε πρόσμειξη.

Σε ό,τι αφορά τη συστηματοποίηση των διαφόρων παραλλαγών και πρακτικών του ρατσισμού, οι απόψεις των ειδικών συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό. Έτσι, ο Γάλλος κοινωνιολόγος Pierre – Andre Taguieff κάνει διάκριση μεταξύ: (α) ιδεολογικού ρατσισμού (πίστη στις βασικές αρχές της φυλετικής ιδέας) (β) ρατσιστικής προκατάληψης (εκφράζεται μέσα από τη μεροληπτική ή και αρνητική στάση απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα και στα άτομα που τη συγκροτούν) και (γ) ρατσιστικής συμπεριφοράς (πρακτική των φυλετικών και κοινωνικών διακρίσεων, των διωγμών και της εξολόθρευσης).

Η Colette Guillaumin αναφέρει τρία διαφορετικά είδη ρατσισμού και, συγκεκριμένα, το ρατσισμό: (α) ως συμπεριφορά που διαχέεται στις ανθρώπινες σχέσεις με διαφορετικό κάθε φορά πρόσωπο, όπως για παράδειγμα η ξενοφοβία, η εχθρότητα, η επιθετικότητα, οι διακρίσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός και τέλος η εξολόθρευση του «Άλλου». (β) ως πολιτικό λόγω που εμφιλοχωρεί στις ομιλίες και στα προγράμματα κομμάτων και οργανώσεων με φυλετικές, σεξιστικές και γενικά εχθρικές προς τις μειονοτικές κοινωνικές ομάδες αντιλήψεις και (γ) ως δομικό στοιχείο των νόμων του κράτους, όπως στην περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας στην περίοδο 1933 – 1945 και του καθεστώτος άπαρτχάιντ στη Νότια Αφρική μέχρι πρόσφατα (κρατικός ρατσισμός). Τέλος, ο Αμερικανός ψυχίατρος Gordon W. Allport, αναφερόμενος στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται η ρατσιστική συμπεριφορά, καταγράφει πέντε διαφορετικά στάδια «αρνητικής αντιμετώπισης» του «Άλλου»: (α) τη λεκτική επίθεση, (β) την αποφυγή, απομόνωση και γκετοποίηση του «Άλλου», (γ) τις παντός είδους διακρίσεις, όπως στέρηση δικαιωμάτων, μεροληπτική μεταχείριση κ.λπ., (δ) τη σωματική επίθεση (πογκρόμ, κακοποίηση κ.λπ.) και, τέλος, (ε) τη γενοκτονία.⁵

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι σχέσεις μεταξύ ρατσιστικής ιδεολογίας και ατομικής συμπεριφοράς δεν είναι πάντα μονόδρομα αιτιακές. Μπορεί, για παράδειγμα, κάποιος να διακατέχεται από προκαταλήψεις απέναντι σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, χωρίς όμως και να προβαίνει στην πρακτική

⁵ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.45.

των διακρίσεων. Αν και εμπεριέχει πάντοτε το στοιχείο της προκατάληψης, ο ρατσισμός δεν είναι απλή προκατάληψη, όπως και κάθε προκατάληψη δεν είναι ρατσισμός. Η προκατάληψη ωστόσο μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε κοινωνική διάκριση. Έτσι, για παράδειγμα, ορισμένοι λευκοί διακατέχονται από την προκατάληψη ότι οι μαύροι είναι ιδιαίτερα επιθετικοί σεξουαλικά, με αποτέλεσμα να μην τους δέχονται ως ενοικιαστές. Άλλοι πάλι δεν ψωνίζουν από Τσιγγάνους, γιατί επικρατεί η άποψη ότι εξαπατούν τους πελάτες τους. Ακόμη, η προκατάληψη δεν οδηγεί αναγκαστικά στη χρήση ρατσιστικής βίας, ούτε και η χρήση ρατσιστικής βίας προϋποθέτει πάντα την ύπαρξη ρατσιστικής κοσμοαντίληψης. Ο συνήθης ρατσιστής δεν είναι απαραίτητο να γνωρίζει τις ρατσιστικές θεωρίες ή να έχει διαβάσει το βιβλίο *ο αγώνας μου* (Mein Kampf, 1925) του Αδόλφου Χίτλερ για να απορρίπτει τον Ιθαγενή, τον Εβραίο, τον Τσιγγάνο ή το μετανάστη.

Συμπερασματικά λοιπόν, μιλώντας για ρατσισμό εννοούμε:

(α) τις προκαταλήψεις οι οποίες εκδηλώνονται σε βάρος «φυλετικών», εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών μειονοτήτων, και

(β) την πρακτική διακρίσεων, της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διωγμών, μέχρι και τη φυσική εξόντωση των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους προσδίδουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

2.1. ΟΙ «ΜΙΑΡΟΙ» ΣΤΟ ΙΝΔΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΣΤΑΣ

Οι διακρίσεις σε βάρος των «μιαρών» στο ινδικό σύστημα της κάστας θεωρούνται, κατά γενική ομολογία, η αρχαιότερη μορφή πρωτογενούς ή οιονεί ρατσισμού στην ιστορία της ανθρωπότητας. Γύρω στο 1500 π.Χ., ο λαός των Αρίων, οι «σιταρόχρωμοι», όπως αυτοαποκαλούνταν λόγω του λευκού χρώματος του δέρματος και των ξανθών μαλλιών τους, εισέβαλε στις βορειοδυτικές περιοχές των Ινδιών και, αφού καθυπόταξε τον ντόπιο πληθυσμό, επέβαλε ένα ιδιαίτερα αυστηρό ιεραρχικό σύστημα κοινωνικής στρωμάτωσης, το μοναδικό στο είδος του σύστημα της κάστας.⁶

Το σύστημα της κάστας θεμελιώνεται στη συνύπαρξη δύο αντίθετων στοιχείων, του «αγνού» και του «μιαρού», στη λεγόμενη «αρχή της καθαρότητας». Έτσι, η παραδοσιακή ινδική κοινωνία αποτελούνταν από τέσσερις κύριες κάστες (*varna*), και συγκεκριμένα: από την κάστα των Βραχμάνων (ιερείς), οι οποίες κατείχαν την ανώτατη θέση στην κοινωνική ιεραρχία, αφού θεωρούνταν εκπρόσωποι του Θεού στη Γη την κάστα των Ξατρίγια (πολεμιστές) την κάστα των Βασίγια (ελεύθεροι αγρότες και έμποροι) και την κάστα των Σούντρα (υπηρέτες) υπήρξε επίσης μια Πέμπτη κατηγορία ανθρώπων, η κοινωνική ομάδα των «*raṭia*», των «μιαρών» ή «ανέγγιχτων». Οι «*raṭia*» ζούσαν απομονωμένοι στις παρυφές των χωριών ή σε περιφραγμένους χώρους και ασχολούνταν αποκλειστικά και μόνον με τις «ρυπαρές», τις βρόμικες εργασίες, όπως αυτές του νεκροθάφτη, του οδοκαθαριστή, του εκδορέα, του λιθοκόπου κ.λπ. Με βάση την «αρχή της καθαρότητας», απαγορευόταν αυστηρά κάθε επαφή ανάμεσα στις κύριες

⁶ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.53.

κάστες και στους «μιαρούς», αφού, λόγω της ενασχόλησής τους με τις βρόμικες εργασίες, όχι μόνο το άγγιγμά τους αλλά και αυτός ακόμη ο ίσκιος τους αποτελούσε «μίασμα». Έτσι, οι «μιαροί» ήταν καταδικασμένοι να ζουν κάτω από συνθήκες πλήρους κοινωνικού αποκλεισμού, χωρίς καμία προοπτική βελτίωσης της θέσης τους, αφού η μετακίνησή τους σε μία από τις άλλες κάστες ήταν ουσιαστικά αδύνατη.

Μέσα από την ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας και την εξειδίκευση προέκυψαν, με την πάροδο του χρόνου, οι λεγόμενες «Jati» («τζάτι» σημαίνει καταγωγή), οι οποίες αποτελούν σήμερα τη βασική δομή του συστήματος κοινωνικής στρωμάτωσης της Ινδίας. Πρόκειται για ενδογαμικές, κατά κανόνα επαγγελματικές, ομάδες, πάνω στις οποίες στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό το σύστημα ανταλλαγής αγαθών και υπηρεσιών στην παραδοσιακή οικονομία της ινδικής υπαίθρου. Κάθε «τζάτι» ενσωματώνει και έναν ξεχωριστό τρόπο ζωής, τον οποίο και διατηρεί κυρίως με εθιμικές και, παλαιότερα, με νομικές ρυθμίσεις.⁷

2.2. ΤΟ ΑΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ως γνωστόν, οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν «βαρβάρους» όλους τους μη Έλληνες (Πας μη Έλλην Βάρβαρος). Η έννοια του «βαρβάρου» εμφανίστηκε στην αρχαία Ελλάδα τον 5^ο αιώνα π.Χ., έχει δε τις καταβολές της στην τραυματική εμπειρία των περσικών πολέμων (490 – 478 π.Χ.) που ισοπέδωσαν κυριολεκτικά τη χώρα. Το γεγονός αυτό επέδρασε καταλυτικά στη συνείδηση των Ελλήνων, εντείνοντας έτσι το αίσθημα της πολιτιστικής τους υπεροχής απέναντι στους μη Έλληνες. Γράφει σχετικά ο Yvon Garlan: «Η πεποίθηση για τη δουλκή φύση του Βαρβάρου, στην οποία υπέβαλε... η μη ελληνική καταγωγή των περισσότερων δούλων – εμπορεύματα,

⁷ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.53.

επιβλήθηκε τελικά μόνο μετά τους μηδικούς πολέμους, που προσέδωσαν στους Έλληνες το έντονο συναίσθημα της ανωτερότητάς τους ως προς τις υπό τον Μέγα Βασιλέα ασιατικές ορδές». Η πολιτιστική απόρριψη των ξένων ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ των «διανοουμένων» της εποχής. Έτσι, στις *Ικέτιδες* του Αισχύλου (525 – 456 π.Χ.) ο βασιλιάς Πελασγός, αποπαίρνοντας τον κήρυκα που συνοδεύει τις Δαναίδες για την ανάρμοστη συμπεριφορά του απέναντι στο λαό του Άργους, τον αποκαλεί «βάρβαρο». Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής αντιπαραθέτει τη μοναδικότητα των πολιτικών και πολιτιστικών κατακτήσεων των Ελλήνων στην έλλειψη παιδείας των ξένων. Ο Ευριπίδης (408 – 406π.Χ.), μάλιστα, στην τραγωδία *Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα* χρησιμοποιεί τη λέξη «βάρβαρος» όχι μόνο για τη σημασία του μη Έλληνα αλλά και με αυτή του δούλου.⁸

Οι μεγάλοι φιλόσοφοι της Αρχαιότητας Πλάτωνας (427 – 347 π.Χ.) και Αριστοτέλης (384 – 323 π.Χ.) στέκονταν εξίσου αρνητικά απέναντι στους «βαρβάρους». Προέτρεπαν μάλιστα τους Έλληνες όχι μόνο να τους θεωρούν αλλά και να τους μεταχειρίζονται ως δούλους. Γράφει ο Πλάτωνας: «Ίδές τώρα, αν κι' αυτό που θα ειπώ είναι ταιριασμένο. Λέω δηλαδή ότι το γένος των Ελλήνων έχει προς τον εαυτό του οικειότητα και συγγένεια, προς το βαρβαρικό γένος όμως δεν έχει καμία φυλετική και συγγενική σχέση». Και συνεχίζει: «Όστε, όταν μάχονται οι Έλληνες με τους Βαρβάρους και οι Βάρβαροι με τους Έλληνες, θα χαρακτηρίσουμε τη σύγκρουση αυτή ως πόλεμο, θα ειπούμε ότι είναι φύσει πολέμιοι και αυτό το είδος έχθρας θα το ονομάσουμε πόλεμο. Όταν όμως οι Έλληνες φτάνουν σε κάποια τέτοια σύγκρουση όμως αυτή δείχνει ότι η Ελλάδα είναι άρρωστη και πεσμένη σε στασιασμό, και το είδος αυτό της έχθρας θα το ονομάσουμε στάση». Ιδιαίτερα κατηγορηματικός είναι ο Αριστοτέλης: «Στους βαρβάρους, η γυναίκα κι ο δούλος ανήκουν στην ίδια κατηγορία. Ο λόγος αυτού του φαινομένου είναι ότι δεν έχουν, όπως είναι φυσικό, άρχοντες, κι η κοινωνία τους αποτελείται από δούλους και δούλες. Γι' αυτό λένε οι ποιητές τους βαρβάρους πρέπει οι Έλληνες να κυβερνούν, σα να ταυτίζονται από τη φύση τους οι βάρβαροι με τους δούλους» Και πιο κάτω: «Και επειδή οι βάρβαροι από τη φύση τους είναι πιο δουλοπρεπείς από τους Έλληνες και οι λαοί της Ασίας πιο δουλοπρεπείς

⁸ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.56.

από τους Ευρωπαίους, υπομένουν την απολυταρχία χωρίς να δυσανασχετούν».

Οι απόψεις αυτές σχετικά με τους «Βαρβάρους» δεν αφορούν βέβαια το σύνολο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Ο Ηρόδοτος (484 – 426π.Χ.), ο οποίος είναι γνωστός για τα ταξίδια του σε ξένες χώρες και, συνεπώς, ο πλέον ειδήμων να εκτιμήσει τον πολιτισμό των άλλων λαών, «κάθε άλλο παρά δεδομένη θεωρεί την υπεροχή των Ελλήνων». Συχνά στο έργο του εκθειάζει τις ικανότητές τους, αντιπαραβάλλοντάς τες στα μειονεκτήματα και τις αδυναμίες των Ελλήνων. Αναφέρεται με σεβασμό στους Αιγύπτιους και τον πολιτισμό τους και δεν διστάζει να εκφράσει το θαυμασμό του ακόμη και γι' αυτούς τους Πέρσες που ήταν για τους Έλληνες οι κατεξοχήν «βάρβαροι». Οι Σοφιστές, πάλι, που ως γνωστόν δέχθηκαν την κριτική του Πλάτωνα στην αρχαιότητα επειδή θεωρούσαν τον άνθρωπο «πάντων χρημάτων μέτρον» (Πρωταγόρας), επέκριναν με δριμύτητα τη διάκριση μεταξύ Ελλήνων και «βαρβάρων», επιμένοντας στη φυσική ενότητα της ανθρωπότητας. Έτσι, ο Αλκιδάμας, μαθητής του Σοφοκλή Γοργία (483 – 376 π.Χ.), σε ομιλία προς τους Σπαρτιάτες το 370 π.Χ., τόνιζε ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους ελεύθεροι ίσοι. Ακόμη και αν κάποιος γεννήθηκε δούλος, η σάρκα του δεν διαφέρει από αυτή των ελεύθερων ανθρώπων. Οι διαφορές που υφίστανται, παρατηρεί, είναι αντίθετες με τη φύση του ανθρώπου και αποτελούν προϊόν του νόμου, είναι δηλαδή κοινωνικής προέλευσης: «Ο Δίας έδωσε την ελευθερία σε όλους τους ανθρώπους και η φύση δεν έκανε δούλο κανένα». Σε απόσπασμα από το έργο του, που σώθηκε σε αιγυπτιακό πάπυρο της Οξυρρύγχου (Πάπυρος Οξύρρυγχος XI, 1364), ο Αντιφώντας γράφει μεταξύ άλλων και τα εξής: «Εκ φύσεως είμαστε όλοι όμοιοι σε όλα, Βάρβαροι και Έλληνες... Όλοι έχουν εξίσου τη δυνατότητα να προμηθεύονται τα πάντα, και στα θέματα αυτά τίποτα δεν μας διακρίνει, είτε είμαστε Βάρβαροι είτε Έλληνες. Αναπνέουμε όλοι τον ίδιο αέρα και τρώμε όλοι με τα χέρια μας».⁹

Η αντιμετώπιση των ξένων στην ελληνική αρχαιότητα άλλαξε ριζικά με την εμφάνιση του Μεγάλου Αλεξάνδρου (356-323 π.Χ.) στο προσκήνιο της ιστορίας. Ο Αλέξανδρος, αναφέρει χαρακτηριστικά ο Πλούταρχος (περίπου 50-120μ.Χ.), δεν ακολούθησε τη συμβουλή του δασκάλου του, Αριστοτέλη,

⁹ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.60.

«τοῖς μὲν Ἕλλησιν ηγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος καὶ τῶν μὲν ὡς φίλων καὶ οικείων επιμελούμενος, τοῖς δὲ ὡς ζώοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενος...». Εφαρμόζοντας πολιτική ανάμειξης τῶν λαῶν (ὁ ἴδιος παντρεύτηκε, ὡς γνωστὸ, τὴ Βακτριανὴ πριγκίπισσα Ρωξάνη), συνέβαλε πρακτικὰ στὴν κατάργηση τῶν φυσικῶν καὶ ιδεολογικῶν φραγμῶν ποὺ χώριζαν τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς «Βαρβάρους», δημιουργώντας ἔτσι τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐμπέδωση τῆς οἰκουμενικότητας τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Ἐκτοτε, Ἕλληνας λογιζόταν κάθε ἄνθρωπος ποὺ μιλοῦσε τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ μετείχε τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Σύμφωνα με τὸν Ἀθηναῖο ρήτορα Ἰσοκράτη (436-338π.Χ.), «τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μῆκετι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν τεκμήριον εἶναι καὶ μᾶλλον Ἕλληνες καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας, ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετασχόντας».

Εἶναι ἀλήθεια πὼς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν κλασικὴ περίοδο, εἶχαν ἔντονο τὸ αἶσθημα τῆς πολιτιστικῆς υπεροχῆς ἐναντι τῶν ἄλλων λαῶν, καθὼς θεωρούσαν τὴ χώρα τοὺς πνευματικὸ κέντρο τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ἐντούτοις, ἡ «εθνοκεντρικὴ» αὐτὴ ἀντίληψη τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐμπεριείχε τὸ στοιχεῖο τῆς φυλετικῆς διάκρισης σὲ βᾶρος τῶν ἄλλων λαῶν, δὲν υποδύλωνε δηλαδὴ τὴν ὑπαρξὴ ρατσιστικῆς ιδεολογίας. Οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦσαν τοὺς Πέρσες, τοὺς Σκύθες καὶ γενικὰ τοὺς ξένους «βαρβάρους» γιὰ πολιτικούς κυρίως λόγους. Στὰ δεσποτικὰ καθεστώτα τῶν ἄλλων χωρῶν, ὅπου ἡ ἐννοία τῆς ἐλευθερίας ἦταν ἀγνωστὴ, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀντιπαρέθεταν με περηφάνια τὸ δικό τους δημοκρατικὸ πολίτευμα. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀντίθεσή τους με τὸ ξένο διατηρούσαν στὴ συνειδήσή τους ζωντανή τὴν αἴσθησι τῆς δικῆς τους ἐλευθερίας.¹⁰

Ἄν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες θεωρούσαν τοὺς εαυτοὺς τοὺς πολιτιστικὰ ἀνώτερους, δὲν συνέδεσαν ποτέ τὴ στάση τους αὐτὴ με τὴν ἐπιθυμία ἀποκλεισμοῦ ἢ ἐξόντωσης τῶν ἄλλων λαῶν. «Στὴν ἀρχαία Ελλάδα», ἀναφέρει ὁ Ernest Gellner, «ὅσο σοβινιστές καὶ ἂν ἦταν με τὸν τρόπο τους οἱ Ἕλληνες, δὲν φαίνεται νὰ υπῆρξε κανένα σύνθημα ἀντίστοιχο τοῦ “ein Reich, ein Volk, ein Fuhrer” τῶν Ναζὶ στὴ Γερμανία». Ἡ μόνη διάκριση μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ποὺ γνώριζε ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ κοινωνία ἦταν αὐτὴ μεταξύ

¹⁰ Ὅπως ἀναφέρεται στὸ: *ευρωπαϊκὸς ρατσισμὸς*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 2000, σ.61-62.

ελεύθερων και δούλων. Το καθεστώς του δούλου ωστόσο δεν είχε καμία απολύτως σχέση με την καταγωγή, το χρώμα του δέρματος ή την κατασκευή του σώματος. Άλλωστε, μέχρι και την εποχή του Σόλωνα, στην κατάσταση του δούλου μπορούσαν να περιέλθουν και οι ίδιοι οι Έλληνες, είτε για οικονομικούς λόγους, όπως στην περίπτωση των «εκτημόρων», είτε γιατί αιχμαλωτίστηκαν στον πόλεμο. Την πρακτική αυτή, να μεταχειρίζονται τους αιχμαλώτους ως δούλους, εφάρμοσαν τόσο οι Αθηναίοι όσο και οι Σπαρτιάτες κατά τη διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου (431-404π.Χ.).

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι, αν και η στάση των αρχαίων Ελλήνων απέναντι στους άλλους λαούς εμπεριέχει μειωτικές αποχρώσεις, δεν έχει τίποτα το κοινό με το ρατσισμό όπως αυτός διαμορφώθηκε στην Ευρώπη από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και μετά. Πρόκειται ουσιαστικά για μια μορφή συγκυριακού οιονεί ρατσισμού που εξέλιπε αργότερα, όταν τον πολιτικό «εθνοκεντρισμό» της κλασικής εποχής αντικατέστησε ο κοσμοπολιτισμός της ελληνιστικής περιόδου. Η εγγενής οικουμενικότητα του ελληνικού πνεύματος, όπως αυτή εκδηλώθηκε ιδιαίτερα στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, φανερώνει ότι οι Έλληνες, σε αντίθεση με τους θεωρητικούς του σύγχρονου πολιτισμικού ρατσισμού, δεν απέκλειαν τις πολιτιστικές σχέσεις μεταξύ των λαών και συνακόλουθα τον αλληλοεμπλουτισμό των πολιτισμών. Αυτό βέβαια δεν εμπόδισε τους θεωρητικούς του ρατσισμού να κάνουν επιλεκτική χρήση του ελληνικού πολιτισμού προκειμένου να νομιμοποιήσουν τη ρατσιστική τους ιδεολογία. Ο κίνδυνος της παραχάραξης και εκμετάλλευσης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού για αλλότριους σκοπούς θα παραμένει πάντα επίκαιρος όσο ο πολύς κόσμος θα αγνοεί το πραγματικό του περιεχόμενο και πάνω απ' όλα την οικουμενική του διάσταση, προσφέροντας έτσι στους εκάστοτε εραστές της ρατσιστικής βίας τη δυνατότητα να εμφανίζονται ως οι Ηρακλειδείς του ανθρωπίνου πολιτισμού.¹¹

¹¹ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.61-62.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ;

Ρατσισμός: είναι η κοινωνική ή πολιτική πρακτική διακρίσεων, που βασίζεται στο δόγμα της ανωτερότητας μιας φυλής, εθνικής ή κοινωνικής ομάδας και στην καλλιεργημένη αντίληψη των μελών της ότι οφείλουν να περιφρουρήσουν την αμιγή σύσταση, την καθαρότητα της ομάδας τους, καθώς και τον κυριαρχικό τους ρόλο έναντι των υπολοίπων φυλετικών, εθνικών, κοινωνικών, κλπ ομάδων, που θεωρούνται από αυτά κατώτερες.

Αποτελεί ίσως την πιο «σκληροπυρηνική» έκφραση μιας ιδεολογίας διακρίσεων (ταξικών, κοινωνικών, πολιτισμικών, κ.ο.κ.). Είναι ο τρόπος που συγκροτείται μια συλλογική συνείδηση, όταν χρειάζεται να «δείξει» τη διαφορά της πάντοτε την «καλύτερη» ή την «ανώτερη», απέναντι στους «άλλους». Ο «άλλος» μπορεί να είναι μια κατασκευασμένη φαντασιακά οντότητα (π.χ. «οι ξένοι», οι «αμόρφωτοι» - «ξυπόλητοι», οι «απέναντι»), μπορεί ωστόσο να λαμβάνει και μια περισσότερο «υλική» μορφή, όπως π.χ. οι εθνικές αντιθέσεις. Η συγκρότηση ειδικότερα μιας εθνικής συλλογικής συνείδησης, μέσω του Κράτους – Έθνους, ενείχε πάντοτε το σπέρμα μιας «ρατσιστικής» συμπεριφοράς απέναντι στους «άλλους», δηλαδή στις άλλες εθνικές συλλογικές συνειδήσεις. Ρατσιστικά ιδεολογήματα και ιδεοληψίες αποτελούν στην πραγματικότητα οργανικά ιδεολογικά μορφώματα στις κοινωνίες των διακρίσεων, όπως είναι οι καπιταλιστικές κοινωνίες, αλλά βεβαίως ενεργοποιούνται και αυτονομούνται όταν υπάρξουν κατάλληλες κοινωνικές συνθήκες.

3.2. ΥΠΑΡΧΕΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ;

Στην έκθεση της εξεταστικής επιτροπής για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη (1985) του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, γνωστή στη χώρα μας και ως «έκθεση Δημητρίου Ευρυγένη», αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι η στάση των Ελλήνων «απέναντι στις εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες χαρακτηρίζεται από πνεύμα ανοχής και ξενοφιλίας και στερείται κατά κανόνα φυλετικών προκαταλήψεων». Εξάιρεση αποτελούν ορισμένες σχετικά ασήμαντες ακροδεξιές οργανώσεις, ο πολιτικός λόγος των οποίων εμπεριέχει «ρατσιστικά στοιχεία που εκφράζονται κυρίως με τον εκθειασμό της ανωτερότητας της ελληνικής φυλής αλλά και μερικές φορές με επιθετικό αντισημιτισμό», χωρίς όμως και να ασκούν την όποια επιρροή στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας. Πράγματι, στη χώρα μας αυτή η έννοια του ρατσισμού ήταν σχεδόν άγνωστη στο ευρύ κοινό. Το γεγονός όμως ότι δεν εμφανίστηκαν μέχρι τώρα έντονα φαινόμενα ρατσισμού δεν σημαίνει πως και στο μέλλον η κατάσταση θα παραμείνει η ίδια δεδομένου ότι η ανεκτικότητα των Ελλήνων μόλις τώρα δοκιμάζεται, καθώς εκατοντάδες χιλιάδες αλλοδαποί, κυρίως οικονομικοί πρόσφυγες, συρρέουν στη χώρα μας αναζητώντας εργασία.¹²

Σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 2 του Συντάγματος, «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών πεποιθήσεων». Στην πραγματικότητα ωστόσο εφαρμόζονται συχνά τακτικές διακρίσεων που παραβιάζουν θεμελιώδεις αρχές του Κράτους Δικαίου. Έτσι, στο χώρο της δημόσιας διοίκησης περισσεύουν οι αυθαιρεσίες και η απαράδεκτη συχνά συμπεριφορά των οργάνων του κράτους σε βάρος ατόμων που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες, παρά το γεγονός ότι η χώρα μας έχει επικυρώσει όλες τις διεθνείς συμβάσεις σχετικά με το σεβασμό και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

¹² Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.299.

Κλασική περίπτωση μειονότητας που ζει κάτω από συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού και γίνεται συχνά αντικείμενο ρατσιστικής συμπεριφοράς είναι οι Τσιγγάνοι. Ως γνωστό η Ελλάδα είναι εδώ και πολλούς αιώνες χώρα μόνιμης διαμονής Τσιγγάνων. Από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι και το 1978, για την ελληνική πολιτεία οι Τσιγγάνοι θεωρούνταν «ανιθαγενείς αγνώστου υπηκοότητας» και ζούσαν στο περιθώριο χωρίς ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα. Σύμφωνα με τα στοιχεία έρευνας του Ελληνικού κέντρου διαπολιτιστικής ψυχιατρικής και περίθαλψης, το 98% περίπου των Τσιγγάνων είναι ουσιαστικά αναλφάβητοι και μόνο το 2% έχει ολοκληρώσει την εννιάχρονη εκπαίδευση. Μεταξύ των Τσιγγάνων που ζουν νομαδικά, τους αποκαλούμενους «σκηνίτες», το ποσοστό των αναλφάβητων αγγίζει το 100%. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι δεν ενδιαφέρονται για τη μόρφωσή τους αυτό όμως δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια, καθώς το 99,5% των Τσιγγάνων είναι της άποψης ότι τα παιδιά τους χρειάζονται τη μόρφωση για να πετύχουν στη ζωή.

Αν και η ελληνική κοινωνία δεν έχει δώσει μέχρι τώρα δείγματα επιθετικού ρατσισμού απέναντι στους Τσιγγάνους παρόμοια με αυτά που καταγράφονται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες δεν λείπουν οι εκδηλώσεις «έντονης αντιπάθειας, καχυποψίας και κοινωνικού αποκλεισμού». Σε ότι αφορά τον τρόπο πρόσληψης των Τσιγγάνων από την ελληνική κοινωνία, κυριαρχεί το αρνητικό στερεότυπο του βρόμικου και επικίνδυνου κλέφτη, που είναι κάθε στιγμή έτοιμος να πει ψέματα, εξαπατώντας όποιον έρχεται σε επαφή μαζί του.¹³

Ιδιαίτερα έντονο είναι το καθεστώς των κοινωνικών διακρίσεων σε βάρος των τσιγγανόπαιδων στο χώρο του σχολείου όπου γίνονται σχεδόν καθημερινά αντικείμενο κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς πολλοί Έλληνες γονείς είναι εναντίον της συστέγασης των παιδιών τους με αυτά των Τσιγγάνων. Αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση της Λεπτοκαρυάς του νομού Πιερίας(1983), των Εξαμιλίων Κορινθίας (1986) και της Κάτω Αχαγιάς του νομού Αχαΐας, όπου οι γονείς απείλησαν ότι θα πάρουν τα παιδιά τους από το σχολείο αν δεν ιδρυθούν «ειδικές τάξεις» για τα παιδιά των Τσιγγάνων. Και στις τρεις περιπτώσεις χρειάστηκε η παρέμβαση των εισαγγελικών αρχών και της αστυνομίας προκειμένου να επιτραπεί στα τσιγγανόπουλα η

¹³ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.299.

πρόσβαση στο σχολείο. Αποκαλυπτικά είναι επίσης τα στοιχεία σχετικά με τη στάση των ενηλίκων απέναντι στους Τσιγγάνους. Το 32,3% είναι της γνώμης ότι οι Τσιγγάνοι δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους υπόλοιπους Έλληνες, ενώ το 35,4% πιστεύει πως οι Τσιγγάνοι ακόμα κι αν βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους θα συνεχίσουν να είναι βρόμικοι.

Αν και το σύνταγμα εγγυάται την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, η συμπεριφορά των οργάνων του κράτους απέναντι σε ορισμένες θρησκευτικές μειονότητες κάθε άλλο παρά ανεξιθρησκη εμφανίζεται. Ως γνωστό το 1996 το ευρωπαϊκό δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων καταδίκασε το ελληνικό κράτος γιατί αρνήθηκε να χορηγήσει άδεια ανέγερσης και λειτουργίας ιερού ναού στους μάρτυρες του ιεχωβά στο Ηράκλειο της Κρήτης. Στην ομόφωνη απόφασή του το ευρωπαϊκό δικαστήριο παρατηρεί ότι η σχετική ελληνική νομοθεσία επιτρέπει την κατάφωρη ανάμειξη των πολιτικών, διοικητικών και εκκλησιαστικών αρχών στην άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας. Στην Κασσάνδρεια της Χαλκιδικής χρειάστηκε η δυναμική παρέμβαση του συνηγόρου του πολίτη για να μπορέσουν οι μάρτυρες του ιεχωβά να χτίσουν ευκτήριο οίκο, καθότι αντιμετώπιζαν καθημερινά τις απειλητικές διαθέσεις των αντιφρονούντων πολιτών, οι οποίοι καθοδηγούμενοι από τοπικούς υπηρεσιακούς παράγοντες αφού εισέβαλαν στο χώρο της οικοδομής κατέστρεψαν τα θεμέλια του υπό ανέγερση κτιρίου ασκώντας βία κατά των οικοδομών μαρτύρων του ιεχωβά.¹⁴

Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η ξενοφοβία ήταν σχεδόν άγνωστη στην Ελλάδα, αφού οι τροχιές των Ελλήνων εργαζόμενων και των μεταναστών που ζούσαν στη χώρα σπάνια συναντιόνταν μια και η ανεργία κυμαινόταν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα και οι θέσεις εργασίας δεν αποτελούσαν ακόμη αντικείμενο έντονου ανταγωνισμού μεταξύ ντόπιων και ξένων. Όσο ο αριθμός των μεταναστών ήταν περιορισμένος η κοινωνική τους περιθωριοποίηση δεν ήταν τόσο εμφανής, όπως συμβαίνει σήμερα, γι' αυτό και η ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει την παρουσία τους σχετικά αδιάφορα.

Με τη μαζική είσοδο οικονομικών και πολιτικών προσφύγων από το 1989 και μετά η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών, γεγονός που επέδρασε καταλυτικά στη συμπεριφορά των

¹⁴ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.302-303.

Ελλήνων απέναντι στους ξένους. Αν και δεν υπάρχουν έγκυρα στατιστικά στοιχεία, δεδομένου ότι πολλοί μετανάστες βρίσκονται παράνομα στη χώρα ο αριθμός τους υπολογίζεται ότι ξεπερνά το 1.000.000. Σύμφωνα με πρόχειρους υπολογισμούς, οι μετανάστες αποτελούν σήμερα το 10% του συνολικού πληθυσμού, το 18% του ενεργού πληθυσμού και το 30% περίπου των μισθωτών της χώρας.

Ιδιαίτερα αρνητική είναι η στάση των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς που αποτελούν και τη μεγαλύτερη ομάδα αλλοδαπών στη χώρα. Πολλοί Έλληνες θεωρούν ότι οι Αλβανοί είναι εγκληματικά στοιχεία και ότι είναι ανίκανοι να προσαρμοστούν στα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας. Δείγμα πολιτιστικής απόρριψης των Αλβανών αποτελεί μεταξύ άλλων η συνήθεια των Ελλήνων να τους δίνουν ελληνικά ονόματα πρακτική την οποία αποδέχονται τελικά και οι ίδιοι, προκειμένου να συνυπάρξουν με τους ντόπιους. Οι Αλβανοί είναι δηλαδή εξαναγκασμένοι να διαπραγματεύονται καθημερινά την ανθρώπινη υπόστασή τους προκειμένου να γίνουν κοινωνικά αποδεκτοί. Πρόκειται για μια μορφή ρατσισμού που θα μπορούσε κάτω από συνθήκες γενικευμένης ανασφάλειας να μετεξελιχθεί σε επιθετικό ρατσισμό. Πολλοί για να δικαιολογήσουν τη μεταστροφή της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με την αντιμετώπιση των μεταναστών επικαλούνται την έξαρση της εγκληματικότητας στη χώρα μας για την οποία καθιστούν υπεύθυνους τους αλλοδαπούς και κυρίως τους Αλβανούς, πράγμα το οποίο στατιστικές έρευνες το αναιρούν.¹⁵

Ο ισχυρισμός ότι η ξενοφοβία είναι ξένη προς την ιδιοσυστασία του Έλληνα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα στατιστικά στοιχεία. Το ποσοστό των Ελλήνων οι οποίοι θεωρούν ότι ο αριθμός των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα είναι υπερβολικά μεγάλος, αυξήθηκε από 29% το 1989 σε 45% το 1992, 57% το 1993, 69% το 1995 και 75% το 2000. Το 65% των ερωτηθέντων ήταν της άποψης ότι οι ξένοι αποτελούν δημόσιο κίνδυνο, ενώ το 81% δηλώνει πως η παρουσία των ξένων αυξάνει την ανεργία. Το 33% των Ελλήνων δεν θα παντρευόταν ποτέ ξένο, το 62% μουσουλμάνο από τη Δυτική Θράκη και το 59% Τσιγγάνο. Οι Έλληνες κατέχουν την πρώτη θέση μεταξύ των ευρωπαίων που απορρίπτουν τους ξένους λόγω διαφορετικής

¹⁵ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.304.

εθνικότητας, ενώ το ποσοστό εκείνων που διαφωνούν με την παρουσία ξένων στη χώρα μας λόγω διαφορετικής «φυλής» ανέρχεται στο 24%.

Το γεγονός ότι δεν υπήρξαν στο παρελθόν φαινόμενα ρατσισμού στη χώρα μας δεν οφείλεται βέβαια, όπως ορισμένοι αρέσκονται να πιστεύουν, στον εγγενή αντιρατσισμό των Ελλήνων, αλλά στην έλλειψη εξωτερικών ερεθισμάτων. Όσο οι ξένοι επισκέπτονταν την Ελλάδα με την ιδιότητα του τουρίστα, προερχόμενοι στη συντριπτική τους πλειονότητα από τις ευημερούσες χώρες της Δύσης, όχι μόνο ήταν ευπρόσδεκτοι αλλά και αποτελούσαν αντικείμενο θαυμασμού καθώς οι περισσότεροι Έλληνες ζούσαν ακόμα κάτω από συνθήκες φτώχειας, ενώ δεν ήταν λίγοι εκείνοι που θεωρούσαν τους ευρωπαίους «ανώτερους» και ήθελαν να τους μιμηθούν. Η σχέση των Ελλήνων με τους ξένους άλλαξε άρδην με την άφιξη των μεταναστών από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και κυρίως από τη γειτονική Αλβανία. Τελευταία τα πράγματα φαίνεται να αντιστρέφονται: στη συνείδηση πολλών Ελλήνων το αίσθημα «κατωτερότητας» σε σχέση με τους ευρωπαίους τείνει να αντικατασταθεί από το αίσθημα «ανωτερότητας» απέναντι στους μετανάστες.

Ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι η ξενοφοβία στην Ελλάδα οφείλεται στην επίδραση συγκυριακών παραγόντων, αυτό δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποτελέσει αιτία εφησυχασμού. Όπως πολύ σωστά έχει επισημανθεί οι ξενοφοβικές τάσεις, ανεξάρτητα από τους λόγους που τις προκαλούν μπορούν να αποτελέσουν εκρηκτικό παράγοντα ως προς τη συνοχή του κοινωνικού ιστού και τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης ταυτόχρονα δε εγκυμονούν σοβαρότατους κινδύνους ως προς τον πρακτικό και ισόνομο σεβασμό των κοινωνικών δικαιωμάτων των ξένων.¹⁶

Μέχρι στιγμής ο ρατσισμός δεν φαίνεται να απειλεί την ελληνική κοινωνία καθότι στερείται ακόμη ιδεολογικής βάσης. Με εξαίρεση ίσως μεμονωμένα στελέχη του συντηρητικού χώρου με ακροδεξιές πολιτικές απόψεις, στη χώρα μας κανένα από τα κόμματα που συμμετέχουν στο κοινοβούλιο δεν επενδύει στην ξενοφοβία και το ρατσισμό. Ωστόσο ο κίνδυνος ρατσιστικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας στο μέλλον είναι υπαρκτός αν δεν ληφθούν τα

¹⁶ Όπως αναφέρεται στο: *ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ζήσης Παπαδημητρίου, Αθήνα 2000, σ.305.

απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση της μαζικής ανεργίας των ντόπιων και των μεταναστών. Η αναγκαιότητα όμως να καταπολεμηθούν η ξеноφοβία και ο ρατσισμός δεν αφορά μόνο τα πιθανά θύματα. Ο ιός του ρατσισμού, όταν δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα, απειλεί να δυναμιτίσει τα θεμέλια ολόκληρης της κοινωνίας οδηγώντας «τους υποτιθέμενους ανώτερους στον πολιτικό ολοκληρωτισμό, την ιδεολογική σύγχυση, τη βία και τον κοινωνικό όλεθρο».

3.3. ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Οι Αλβανοί μετανάστες κλείνουν σύντομα δύο δεκαετίες με την παρουσία τους στην Ελλάδα. Από τους 800.000 καταγεγραμμένους επίσημα μετανάστες που αριθμούνται σήμερα στην Ελλάδα οι μισοί περίπου κατοικούν στην Αττική με το μεγαλύτερο ποσοστό στο Δήμο Αθηναίων (44%). Το 51% των μεταναστών είναι Αλβανοί, το 5% Πολωνοί, το 3,8% Βούλγαροι και ακολουθούν άλλες εθνικότητες από Ασία και Αφρική. Τα σχολεία έχουν μεγάλο ποσοστό μαθητικού πληθυσμού από δεκάδες χώρες κυρίως Αλβανούς μετανάστες, που τους τροφοδοτούν με έναν πλούτο πολιτισμικών προτύπων. Η τοπική οικονομία αναζωογονείται από την κατανάλωση και την αυξανόμενη επιχειρηματική δραστηριότητα των μεταναστών.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω το 51% όλων των μεταναστών είναι Αλβανοί (τουλάχιστον 450.000 άτομα) οι οποίοι έχουν εξαπλωθεί σχεδόν σε όλη την ελληνική επικράτεια, όπου θα μπορούσε να αριθμήσει κανείς περίπου 200.000 οικογένειες που ζουν και εργάζονται σχεδόν για μια δεκαετία.¹⁷

Χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας ανθρώπων είναι ότι ο μέσος όρος ηλικίας που κυμαίνεται από 25-45 ετών ενώ ξεκινάει από νεογέννητα παιδιά και φτάνει μέχρι την Τρίτη ηλικία που είναι οι γονείς και οι παππούδες. Ένας

¹⁷ <http://www.migrant.gr/cgi-bin> ,σελ.1

από τους λόγους που αυτή η ομάδα ανθρώπων είναι μια από τις μεγαλύτερες σε αριθμό ομάδες μεταναστών στην Ελλάδα είναι εκτός των οικονομικών παραγόντων υπάρχει η συνοριακή γειτνίαση (μέσω γης) πράγμα που διευκολύνει περισσότερο την είσοδο τους στην χώρα. Ένα χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας είναι ότι σε αντίθεση με άλλες εθνικότητες που έχουν συγκροτήσει δικές τους γειτονιές, παρατηρείται μια διασπορά των Αλβανών στον αθηναϊκό χώρο με αποτέλεσμα να μην έχουν σχηματιστεί αλβανικές γειτονιές (π.χ. ο πολωνικός πληθυσμός έχει δημιουργήσει μια δικιά του γειτονιά με μαγαζιά, εκκλησία και σχολεία, στη Μιχαήλ Βόδα, στην πλατεία Βάθης και την κυψέλη, ο βουλγαρικός πληθυσμός, που είναι συσπειρωμένος γύρω από την Ομόνοια και την πλατεία Βάθης, συνυπάρχει με άλλες μεταναστευτικές ομάδες από το πρώην ανατολικό μπλοκ, οι Αφρικανοί προτιμούν περισσότερο τις γειτονιές της Κυψέλης και των Πατησίων, οι μετανάστες από Πακιστάν, Μπαγκλαντές, Ινδία και χώρες της Εγγύς Ανατολής έχουν αναπτύξει σχέσεις μεταξύ τους και συγκεντρώνονται γύρω από τις πλατείες Θεάτρου, Ομονοίας, Βάθης και Μεταξουργείου, όπου έχουν συγκροτήσει μια μεγάλη γειτονιά).

Επίσης οι Αλβανοί είναι αυτοί που έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό των γεννήσεων καθώς και το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών που σπουδάζουν και που πολλές φορές αριστεύουν σε σχέση με όλες τις άλλες ομάδες μεταναστών.¹⁸

Πάνω από 100.000 είναι ο αριθμός αυτών που έχουν τελειώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ γύρω στους 20.000 νέοι και νέες που έχουν τελειώσει την ανώτατη εκπαίδευση την τελευταία δεκαετία χωρίς να υπολογίσουμε αυτούς που έχουν τελειώσει σεμινάρια εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων που έμαθαν την ελληνική γλώσσα είναι αυτοδιδασκόμενοι, άλλοι μέσα από τα θρανία (εδώ μιλάμε για τα παιδιά μας) και άλλοι μέσα από τα μαθήματα που γίνονται είτε από το ΕΜΠ είτε από τα προγράμματα κατάρτισης για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

¹⁸ <http://www.migrant.gr/cgi-bin> ,σελ.2-4

Ένας από τους βασικούς λόγους που όλοι αυτοί οι μετανάστες αναγκαστήκανε να μάθουν την ελληνική γλώσσα είναι ότι έπρεπε με κάποιον τρόπο να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία, έπρεπε να μιλάνε με τους εργοδότες τους, είτε ακόμα και στον μανάβη της γειτονιάς. Τα πρώτα χρόνια ήταν πάρα πολύ δύσκολα ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια κινητικότητα και ειδικά όσων αφορά το Forum Μεταναστών που έχει διοργανώσει μέσω των καθηγητών που εργάζονται εθελοντικά για την διοργάνωση ομάδων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Επίσης και οι σύλλογοι (ΜΚΟ) έχουν κάνει μια μεγάλη προσπάθεια για να βοηθήσουν και ακόμη προσπαθούν σε συνεργασία με το Forum Μεταναστών να κάνουν τα πάντα για την ένταξη και την διευκόλυνση αυτών των ανθρώπων.

Στην δεκαπενταετία αυτή έχουν περάσει περίπου 1.000.000 Αλβανοί (όπου υπολογίζουμε και αυτούς που είτε επιστρέψανε στην χώρα τους είτε μετακινήθηκαν σε άλλοι χώρα) και μέσα σε αυτούς υπολογίζονται περίπου 170.000 που γνωρίζουν πολύ καλά τη γλώσσα (διαβάζουν, μιλάνε και γράφουν) πράγμα που έχει βοηθήσει πάρα πολύ και τους Έλληνες επενδυτές στην Αλβανία.

Στο σύνολο των μεταναστών περίπου το 48,5% καταλαμβάνεται από γυναίκες. Επειδή όμως οι περισσότερες στην πλειονότητά τους, γνωρίζουν λιγότερο τη γλώσσα (σε σχέση με τους υπόλοιπους), είτε επειδή εργάζονται ως οικιακή βοηθός, είτε επειδή είναι μια απλή νοικοκυρά δημιουργείται ένα τεράστιο πρόβλημα, με αποτέλεσμα να βρίσκονται πολλές φορές μακριά από τα γκρουπ που διοργανώνονται για την εκμάθηση της γλώσσας, και αυτό με τη σειρά της δυσκολεύει περισσότερο την ένταξη τους στην Ελληνική κοινωνία.¹⁹

Αν και η Ελλάδα κλείνει σύντομα μια εικοσαετία εμπειρίας ως χώρα υποδοχής οικονομικών μεταναστών η εκπαιδευτική πολιτική σχετικά με τα παιδιά από οικογένειες αλλοδαπών είναι ακόμα ελάχιστα ανεπτυγμένη και πολλαπλά ανεπαρκής. Δύο είναι τα καταρχήν προβλήματα που επηρεάζουν αρνητικά το θέμα της εκπαίδευσης των παιδιών που οι γονείς τους είναι οικονομικοί μετανάστες. Το πρώτο είναι το γνωστό σε όλους θέμα των

¹⁹ <http://www.migrant.gr/cgi-bin> ,σελ.2-4

«χαρτιών». Ακόμα και σήμερα, μετά από τρεις μεταναστευτικούς νόμους (1975/1991, 2910/2001 και 3386/2005), τρία προγράμματα νομιμοποίησης (1998, 2001 και 2005) και με υπολογιζόμενους τους αλλοδαπούς να υπερβαίνουν το 10% του διαμένοντος πληθυσμού, οι οικονομικοί μετανάστες τελούν υπό καθεστώς νομικής αβεβαιότητας και προσωρινότητας. Το καθεστώς της νομιμότητας πολλών μεταναστών παραμένει αβέβαιο ή ασαφές λόγω καθυστερήσεων στην διεκπεραίωση των αιτήσεων για άδειες παραμονής, ασαφειών στην μεταβολή του καθεστώτος κάποιων αλλοδαπών από τη λεγόμενη πράσινη κάρτα στο καθεστώς του νόμου 2910/2001 και πιο πρόσφατα από εκείνο στο σημερινό καθεστώς του νόμου 3386/2005. Η κατάσταση δυσχεραίνεται περαιτέρω από τα πρακτικά προβλήματα στην εφαρμογή των σχετικών νόμων που αφορούν στις υπερβολικές (συχνά δωδεκάμηνες) καθυστερήσεις στη χορήγηση των αδειών διαμονής, στην αδυναμία εκπλήρωσης των προϋποθέσεων ανανέωσης (ένσημα, σύμβαση εργασίας) από τους αιτούντες (λόγω τόσο της άτυπης φύσης της εργασίας τους σε οικοδομές, νοικοκυριά, άλλες υπηρεσίες και τον αγροτικό τομέα, αλλά και της απροθυμίας των εργοδοτών να εκπληρώσουν τις νόμιμες υποχρεώσεις), και στην έλλειψη ενεργητικής μεταναστευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους για την διαχείριση των εισροών μεταναστών εργαζομένων από γειτονικές και άλλες χώρες. Η αβεβαιότητα του καθεστώτος διαμονής των γονέων αναπόφευκτα επηρεάζει αρνητικά την ένταξη των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον είτε γιατί δεν γνωρίζουν αν πρέπει να επενδύσουν συναισθηματικά και γνωστικά στο νέο τους περιβάλλον αφού η διαμονή τους στη χώρα κρέμεται συνέχεια από μια γραφειοκρατική κλωστή. Επιπλέον τα παιδιά που γεννιούνται στην Ελλάδα από αλλοδαπούς γονείς (εκτός ΕΕ) δεν έχουν καν τη δυνατότητα εγγραφής στο δημοτολόγιο του δήμου όπου διαμένουν για να μπορούν να πάρουν πιστοποιητικό γέννησης. Επίσης δεν υπάρχει προς το παρόν καμία πρόβλεψη στον ελληνικό κώδικα ιθαγένειας για την πολιτογράφηση μέσα από ειδικές κατά προτίμηση διατάξεις των παιδιών που είναι γεννημένα στην Ελλάδα από αλλοδαπούς γονείς ή των παιδιών που ήρθαν στην Ελλάδα σε πολύ νεαρή (προσχολική) ηλικία.²⁰

²⁰ <http://www.migrant.gr/cgi-bin> σελ.5

Το δεύτερο βασικό πρόβλημα που επηρεάζει το θέμα της εκπαιδευτικής πολιτικής προς τους αλλοδαπούς και ομογενείς μαθητές είναι η έλλειψη στοιχείων τόσο για το σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού όσο και για τον μαθητικό πληθυσμό συγκεκριμένα. Αν και με την ίδρυση του Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ) ΤΟ 1996, η κατάσταση βελτιώθηκε σημαντικά με την καταγραφή των αλλοδαπών και ομογενών μαθητών, λείπουν ακόμα τα λεπτομερειακά δημογραφικά στοιχεία για το σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού καθώς και του μαθητικού ούτως ώστε να υπάρχει μια συνολική εικόνα της οικογενειακής κατάστασης των μαθητών και των κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών των οικογενειών της καθώς και της κατανομής τους στον ελλαδικό χώρο. Η ύπαρξη στοιχείων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση κρατικής πολιτικής στο θέμα της μετανάστευσης γενικά αλλά και στους συναφείς τομείς, όπως η εκπαίδευση.

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι υπάρχουν εντονότερα προβλήματα εκμάθησης στους μαθητές που εντάχθηκαν στο ελληνικό σχολείο στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού ή στο γυμνάσιο ενώ οι μαθητές που παρακολούθησαν το ελληνικό σχολείο από τις πρώτες δύο τάξεις έχουν καλύτερες επιδόσεις και στην εκμάθηση της γλώσσας και γενικά. Επίσης σημειώνεται ότι αλλοδαποί μαθητές συχνά εντάσσονται σε τάξεις κατώτερες από εκείνες στις οποίες αντιστοιχεί η ηλικία τους λόγω της ελλιπούς γνώσης τους της ελληνικής γλώσσας. Επισημαίνεται ότι η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι μια τέτοια πρακτική αποτελεί ανασχετικό παράγοντα για την κοινωνικοποίηση των παιδιών και την ενσωμάτωση τους στο σχολικό περιβάλλον. Η ένταξη τους σε χαμηλότερες τάξεις βιώνετε αρνητικά, η διαφορά ηλικίας εμποδίζει την σύναψη φιλικών σχέσεων με συμμαθητές/συμμαθήτριες και εντείνει την περιθωριοποίηση και γκετοποίηση τους.²¹

Τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον των Αλβανών μεταναστών είναι να μάθουν αρκετά καλά την γλώσσα επειδή έχουν ενημερωθεί ότι για την μακροχρόνια άδεια τους είναι απαραίτητη η γλώσσα, κάτι που ουσιαστικά είναι μόνο ένα μέτρο που συζητιέται από την κυβέρνηση και το Υπουργείο

²¹ <http://www.migrant.gr/cgi-bin,σελ.6>

Εσωτερικών. Βέβαια παρόλο που όλοι αυτοί οι άνθρωποι προσπαθούν να μάθουν την γλώσσα, σίγουρα δεν συμφωνούν επειδή είναι πολύ δύσκολο για παράδειγμα για έναν άνθρωπο που είναι στην ηλικία των 55-60 χρονών να καθίσει ξανά στα θρανία, να μάθει την ελληνική ιστορία, την πολιτισμική κουλτούρα της Ελλάδας αλλά και την γλώσσα. Επίσης αυτή τη στιγμή από την κυβέρνηση δεν υπάρχει η απαραίτητη υποδομή και στήριξη για την βοήθεια αυτών των ανθρώπων. Πάνω από τους μισούς αυτούς μετανάστες δεν μπορούν να έχουν το σπίκερ ακόμη, παρόλο που έχουν 12-14 χρόνια στην Ελλάδα, εργάζονται και ζούνε στη χώρα αυτή, πληρώνουν φόρους και παράβολα αλλά παίρνουν ληγμένες άδειες. Το ερώτημα που τίθεται είναι πως θα μπορούσαν αυτοί οι άνθρωποι να μάθουν την γλώσσα, την ιστορία με τη βοήθεια της κυβέρνησης; Τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει μια σημαντική καινοτομία στο θέμα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης που ήρθε με το νόμο 2413/1996 ο οποίος προβλέπει την δημιουργία διαπολιτισμικών σχολείων (δημόσιων ή ιδιωτικών) για την εκπαίδευση ατόμων με ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ανάγκες. Ο νόμος είναι αρκετά ασαφής ως προς τους στόχους αυτών των σχολείων. Υπάρχουν σήμερα στην Ελλάδα 26 διαπολιτιστικά σχολεία: 13 δημοτικά, 9 γυμνάσια και 4 λύκεια επί συνόλου 15,174 σχολικών μονάδων (από τη βαθμίδα του νηπιαγωγείου ως τα λύκεια και ΤΕΕ). Σύμφωνα με σχετικές μελέτες, τα σχολεία αυτά έχουν εν πολλύς μετατραπεί σε σχολεία αλλοδαπών γιατί οι Έλληνες γονείς τα εγκατέλειψαν φοβούμενοι ότι η πολιτιστική διαφορετικότητα και η γλωσσική ιδιαιτερότητα των μαθητών επηρεάζει αρνητικά το επίπεδο μάθησης.

Στην περίοδο 1997-2000 και 2001-2004 λειτούργησαν επίσης δύο προγράμματα μεγάλης κλίμακας, τα Επιχειρησιακά Προγράμματα Εκπαίδευσης και Αρχικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΚ) που αφορούν στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την βελτίωση των επιδόσεων των Τσιγγανόπαιδων, των Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών και των Μουσουλμανοπαίδων.

Είναι προφανές ότι το μέγεθος του προγράμματος διαπολιτισμικής εκπαίδευσης που θέσπισε ο σχετικός νόμος είναι μηδαμινό μπροστά στην σύγχρονη πραγματικότητα του μαθητικού πληθυσμού. Τα διαπολιτιστικά σχολεία αποτελούν το 0,17% της δημόσιας εκπαίδευσης ενώ οι αλλοδαποί

μαθητές πλησιάζουν το 10% του συνολικού σχολικού πληθυσμού. Όσον αφορά στις τάξεις υποδοχής και τα φροντιστηριακά τμήματα αν και πιο πολυάριθμα δεν φαίνονται να πετυχαίνουν τους στόχους τους. Πρέπει να αναγνωρίσουμε όμως ότι δεν έχει γίνει μια συστηματική αξιολόγηση των μέτρων αυτών και δεν έχουν μελετηθεί τα τελευταία χρόνια οι επιδόσεις των αλλοδαπών μαθητών στο σύνολό τους καθώς και η γενικότερη ένταξή τους στο σχολικό περιβάλλον. Γνωρίζουμε από τις εφημερίδες και το γνωστό θέμα «της σημαίας» ότι αρκετοί αλλοδαποί μαθητές αριστεύουν αλλά αυτοί φυσικά είναι ένας πολύ μικρός αριθμός μπροστά στο σύνολο του αλλοδαπού και ομογενούς μαθητικού πληθυσμού. Μια σημαντική αδυναμία της διαπολιτισμικής προσέγγισης που έχει υιοθετήσει το ελληνικό κράτος είναι οι στόχοι της. Η εκπαιδευτική πολιτική εστιάζεται στο θέμα της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Η πολιτιστική και γλωσσική διαφορετικότητα των μαθητών εντοπίζεται στην ελλιπή τους γνώση της ελληνικής και ορίζεται σαν ένα πρόβλημα που επιδέχεται επίλυση. Η επίλυση αυτή είναι μονόδρομη διαδικασία και δεν εμπλέκει τους γηγενείς μαθητές αλλά αφορά μόνον στους «προβληματικούς», «αδύναμους» μαθητές. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτών των μαθητών είναι ότι δεν έχουν τα ελληνικά ως μητρική τους γλώσσα. Κατά τα άλλα όμως πολλοί από τους μαθητές αυτούς δεν έχουν γνωρίσει άλλη χώρα από την Ελλάδα. Επιπλέον η εφαρμογή του προγράμματος μέχρι τώρα δεν λαμβάνει υπόψη της την μητρική γλώσσα των μαθητών ούτως ώστε να εστιαστεί η διαδικασία εκμάθησης στη λειτουργική σχέση μεταξύ των δύο γλωσσών και στην γενικότερη μετάβαση και κοινωνικοποίηση του μαθητή από τη μια κοινωνία/χώρα (προέλευσης) στην άλλη (Ελλάδα).²²

²² <http://www.migrant.gr/cgi-bin,σελ.7>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

4.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Ο ρατσισμός δεν είναι ένα φαινόμενο της σημερινής εποχής. Η κατάκτηση της Αμερικής από τους Ισπανούς αλλά και τους άλλους ευρωπαϊούς εποίκους στηρίχτηκε στην ρατσιστική εξόντωση των ιθαγενών πληθυσμών μερικούς αιώνες πριν. Ο γαλλικός και ο αγγλικός ιμπεριαλισμός στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υπήρξε ακραία ρατσιστικός απέναντι στους πληθυσμούς της Αφρικής. Ο γερμανικός φασισμός του μεσοπολέμου άσκησε πρωτοφανή ρατσιστική βία στους εβραϊκούς πληθυσμούς της Ευρώπης. Αλλά και το αμερικανικό κράτος θεμελίωσε και εφάρμοσε μια από τις σκληρότερες κατασταλτικές πολιτικές απέναντι στο μαύρο πληθυσμό, κατάσταση που διήρκεσε έως πρόσφατα, στη δεκαετία του '70.²³

Στην Ελλάδα έως τα τέλη της δεκαετίας του '80 ο ρατσισμός δεν συνδέθηκε με την κοινωνική πραγματικότητα, γιατί απλούστατα ο ρατσισμός ως συγκροτημένη ιδεολογικο-πολιτική στάση εμφανίζεται πάντοτε στις κοινωνίες εκείνες που αισθάνονται «ανώτερες» από κάποιες άλλες, που έχουν δηλαδή το αίσθημα μιας ισχυρής και επιθετικής αυτοεκτίμησης. Σε πολλές ωστόσο ελληνικές μικροκοινωνίες, ρατσίζουσες ή και ανοιχτά ρατσιστικές συμπεριφορές παρατηρούνταν συχνά σε παλαιότερες εποχές: συμπεριφορές απέναντι σε νέους με μακριά μαλλιά τη δεκαετία του '60, συμπεριφορές απέναντι στις γυναίκες, ή ειδικότερα στις εργαζόμενες γυναίκες, συμπεριφορές απέναντι σε ομάδες πληθυσμών με ιδιαιτερότητες. Η «κλειστή κοινωνικά» ελληνική περιφέρεια ιδίως βρήκει από ρατσίζουσες συμπεριφορές απέναντι στις πάσης φύσεως παρεκκλίσεις από την «κανονικότητά» τους. Η κατάσταση τροποποιείται συνολικά μετά τη δεκαετία του '90, όταν η ελληνική

²³ <http://www.diktio.org>

κοινωνία «ανακαλύπτει» συλλογικά μια «κατώτερη» κοινωνία, την κοινωνία των οικονομικών μεταναστών, και ενεργοποιεί όλα εκείνα τα ιδεολογικά εθνικιστικά και εσωστρεφή στερεότυπα που αναπαράγονται σταθερά στην ελληνική κυρίαρχη ιδεολογία: οι «Έλληνες έφτιαξαν τον πολιτισμό», οι «Έλληνες έχουν συνέχεια» που κανένας λαός δεν έχει, οι Έλληνες είναι ο «καλύτερος λαός» και η Ελλάδα « η καλύτερη χώρα», η ελληνική γλώσσα είναι η «μητέρα των γλωσσών», κοκ. Μια μεγάλη σειρά ιδεολογημάτων που αναπαράγονται πρωτογενώς στο σχολικό μηχανισμό και που χαρακτηρίζουν ακόμα και σήμερα τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο.

Έκτοτε, μετά δηλαδή τη δεκαετία του '90, συνηθίσαμε στη δημόσια σφαίρα να ταυτίζουμε το ρατσισμό και τις ρατσίζουσες ιδεολογίες μόνο ως προς τις στάσεις απέναντι στους αλλοδαπούς, τους «ξένους». Ο ρατσισμός όμως δεν περιορίζεται στην αντίθεση απέναντι σε ένα άλλο εθνικά διαφορετικό πληθυσμό. Η αίσθηση και η αναπαραγωγή μιας συλλογικής «ανωτερότητας» δεν είναι ανάγκη να συγκροτείται μόνο απέναντι σε άλλες εθνικότητες ή εθνότητες. Μπορεί να συγκροτείται κάλλιστα απέναντι στο άλλο φύλο (εν προκειμένω τον γυναικείο πληθυσμό που βιώνει έντονες συνθήκες ανισότητας σε όλα τα επίπεδα), απέναντι σε πληθυσμούς με ιδιαιτερότητες, όπως είναι οι άνθρωποι με αναπηρία, απέναντι σε ανθρώπους άλλου θρησκευματος, άλλης σεξουαλικής συμπεριφοράς, ανθρώπους που ζητούν επανένταξη στην κοινωνία, κ.λπ. ακριβώς γιατί, και απ' αυτήν την άποψη, ο ρατσισμός αποτελεί έναν «ειδικό» τρόπο να προσλαμβάνουμε τις πολλές ανισότητες μιας κοινωνίας και να τις μεταμφιέζουμε σε μια «επιθετική» ιδεολογία.

Οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών, κυρίως φτωχών και εξαθλιωμένων, προς τις περισσότερο αναπτυγμένες χώρες αποτελούν ένα από τα κρισιμότερα προβλήματα της σημερινής ευρωπαϊκής αλλά και παγκόσμιας πραγματικότητας. Το βασικό (απλοϊκό) ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί υπάρχει μετανάστευση; Και, κυρίως, γιατί υπάρχει σήμερα σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα και γεωγραφικό εύρος απ' ότι στο παρελθόν;²⁴

²⁴ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008,σελ.3.

Οι σημερινές ,μεγάλης έκτασης ,μετακινήσεις πληθυσμών υπογραμμίζουν τις αβυσσαλέες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες σε βάρος, κυρίως του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου, αλλά και χωρών τις Ευρώπης λιγότερο αναπτυγμένων σε σχέση με το μέσο όρο, ανισότητες που επεκτείνονται και βαθαινουν με εξαιρετικά γρήγορους ρυθμούς. Η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του Τρίτου Κόσμου και ταυτόχρονα η τεράστια εξάρτηση της οικονομίας του από τα χρέη που δημιουργούν συνεχώς τα ισχυρά κράτη, έχουν γονατίσει κυριολεκτικά τις κοινωνίες αυτές, εξωθώντας μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους στην απελπισμένη αναζήτηση εργασίας, στέγης, περίθαλψης, υγιεινής, κ.λπ.

Μια απλή επίσκεψη σε κάποια από τις χώρες του αραβικού κόσμου, της Αφρικής, της Ασίας ή της Λατινικής Αμερικής αποτελεί μια «γροθιά στο στομάχι» κάθε «δυτικού» και «πολιτισμένου» ανθρώπου. Το πολιτικό αίτημα «να διαγραφούν τα χρέη του Γ' κόσμου» παραμένει ακόμα – όπως και πριν μια εικοσαετία – ένα βασικό ριζοσπαστικό πολιτικό αίτημα πολλών ανθρώπων και κινημάτων σε ολόκληρο τον κόσμο. Γιατί όμως δεν υλοποιείται ή έστω γιατί δεν κινείται ο δυτικός κόσμος σε μια λογική τουλάχιστον μείωσής του; Διότι οι αναπτυγμένες χώρες χρειάζονται αυτόν τον εφεδρικό στρατό απειδισμένων και φτωχών ανθρώπων, ως βασικό οικονομικό μηχανισμό για τη μείωση του κόστους εργασίας και την κυκλική αναπαραγωγή των κερδών του κεφαλαίου. Το πρόβλημα της σύγχρονης μετανάστευσης στον πυρήνα του δεν είναι μόνο πρόβλημα «πολυπολιτισμικής συνύπαρξης», για το λόγο ότι δεν είναι μόνο ένα πρόβλημα ιδεολογικού εποικοδομήματος, αλλά οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης.²⁵

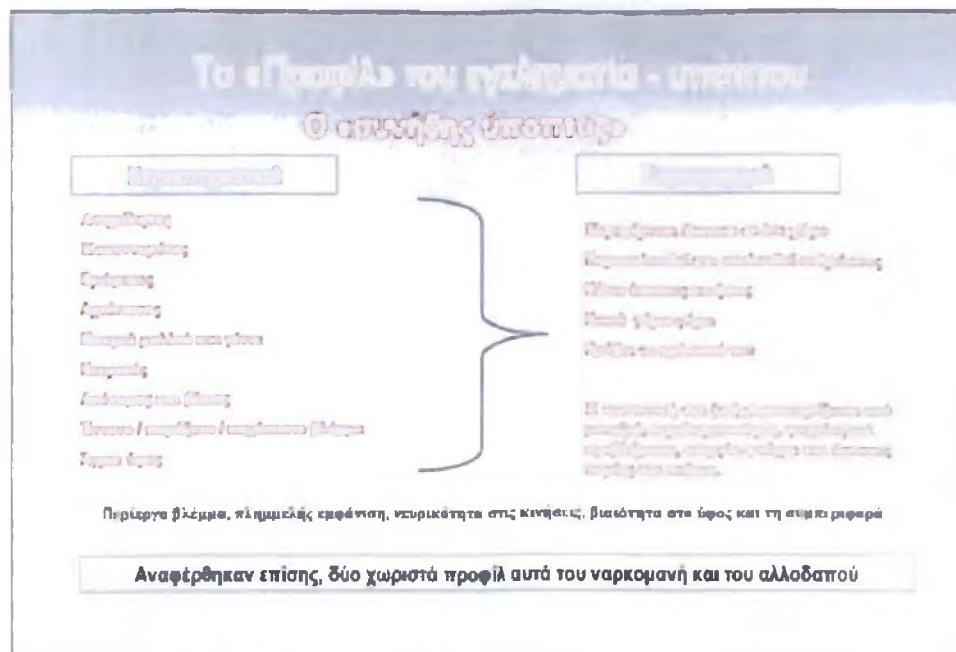
²⁵ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008,σελ.3.

4.2. Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κοινωνικές διακρίσεις σε βάρος ατόμων ή ομάδων λόγω καταγωγής, φύλου, ηλικίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, θρησκευτικών πεποιθήσεων και σωματικής ή πνευματικής ικανότητας, αποτελούν μια άλλη ανάγνητη έκφραση κοινωνικού ρατσισμού. Θα κάνω μια προσπάθεια να περιγράψω μια σειρά από στάσεις, αντιλήψεις και ιδεολογικές προσλήψεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες, αλλά και σε άλλες κοινωνικές ομάδες, χρησιμοποιώντας μια σειρά από δεδομένα ποιοτικών και ποσοτικών ερευνών της VPRC και του Ευρωβαρόμετρου. Προειδοποιώ ότι θα δούμε πολλές φορές αντιφατικά δεδομένα. Η ελληνική κοινωνία εμφανίζει στις αντιλήψεις της ισχυρό βαθμό ανορθολογικότητας και σε πολλές περιπτώσεις αυτό αποτυπώνεται στις κοινωνικές έρευνες με την καταγραφή μη συνεκτικών στάσεων.

1. Το διάγραμμα 1 που ακολουθεί προέρχεται από ένα μεγάλο ερευνητικό πρόγραμμα της VPRC με αντικείμενο την εγκληματικότητα που πραγματοποιήθηκε το 2001. Πρόκειται για δεδομένα του μέρους της ποιοτικής έρευνας (ομαδικές συζητήσεις- focus groups) και δείχνει πώς η αυθόρμητη παράσταση της ελληνικής κοινωνίας για τον «εγκληματία» κυριαρχεί από τα στερεότυπα της εξωτερικής εμφάνισης («ατημέλητος», «κακοντυμένος», «βρώμικος», «αχτένιστος», κ.λπ.) και της «μη-αποδεκτής» συμπεριφοράς. Πρόκειται σαφώς για «ρατσίζουσα» προκατάληψη, η οποία είναι έτοιμη να «εφαρμοστεί» άμεσα σε δύο κοινωνικές ομάδες: τους εξαρτημένους από τα ναρκωτικά και τους αλλοδαπούς.²⁶

²⁶ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Αδημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.5

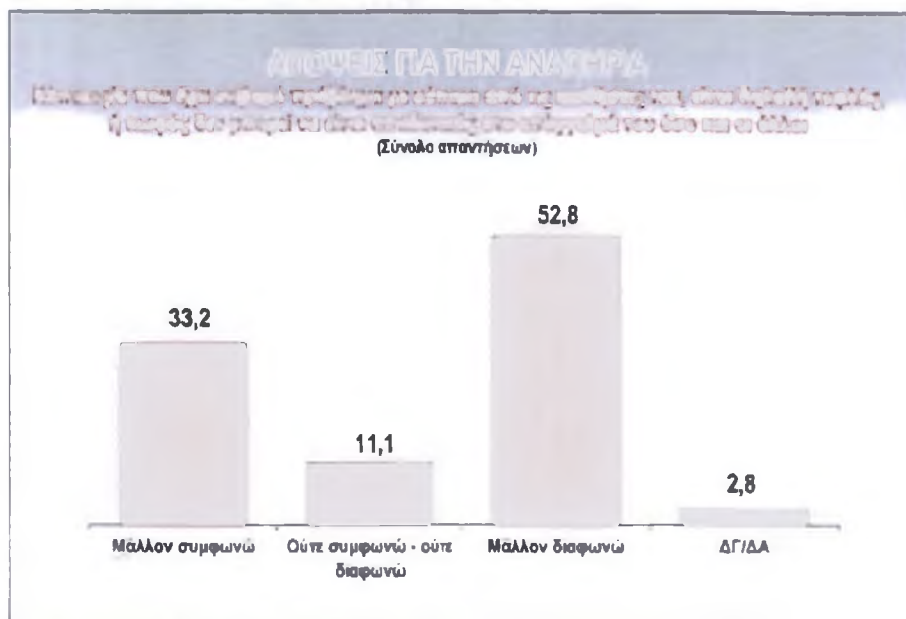
Πηγή: VPRC 2003, Εθνική Έρευνα για την Αναπηρία

2. Τα επόμενα διαγράμματα 2, 3, 4 και 5 προέρχονται από την Α' Εθνική Έρευνα για τις Αναπηρίες, που πραγματοποίησε η VPRC το 2003 για λογαριασμό της ΕΣΑΕΑ (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία). Όπως φαίνεται σε αυτά, ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας κατέχεται από την αρχαϊκή άποψη ότι αναπηρίες όπως η τυφλότητα ή η κωφότητα δεν επιτρέπουν σε κάποιων να είναι αποδοτικός στο επάγγελμά του (άρα και να εντάσσεται αρμονικά σε ένα εργασιακό περιβάλλον), ενώ και ως προς τα άτομα με κινητική αναπηρία σημαντικό μέρος της ελληνικής κοινωνίας θεωρεί ότι πρέπει να κινούνται στην πόλη «όσο λιγότερο γίνεται». Σημαντικό ποσοστό, επίσης, θεωρεί ότι η παρουσία στην περιοχή κατοικίας του ενός κέντρου ή ιδρύματος παιδιών με νοητική υστέρηση είναι κάτι που θα το εύρισκε αντίθετο.

Μια συνολική τμηματοποίηση της ελληνικής κοινωνίας, χρησιμοποιώντας αθροιστικά μια σειρά από ανάλογες μεταβλητές (issues) δείχνει ότι το

ποσοστό της κοινής γνώμης που με συνεκτικό και συστηματικό τρόπο κατέχεται από τις στάσεις της «κοινωνικής ένταξης» φτάνει το 57.8%, ένα σημαντικό ποσοστό (39.7%) τοποθετείται με «ενδιάμεσες θέσεις», ενώ καταγράφεται και ένα ποσοστό της τάξης του 2.5% το οποίο κατέχεται ρητώς από απόψεις «κοινωνικού αποκλεισμού».²⁷

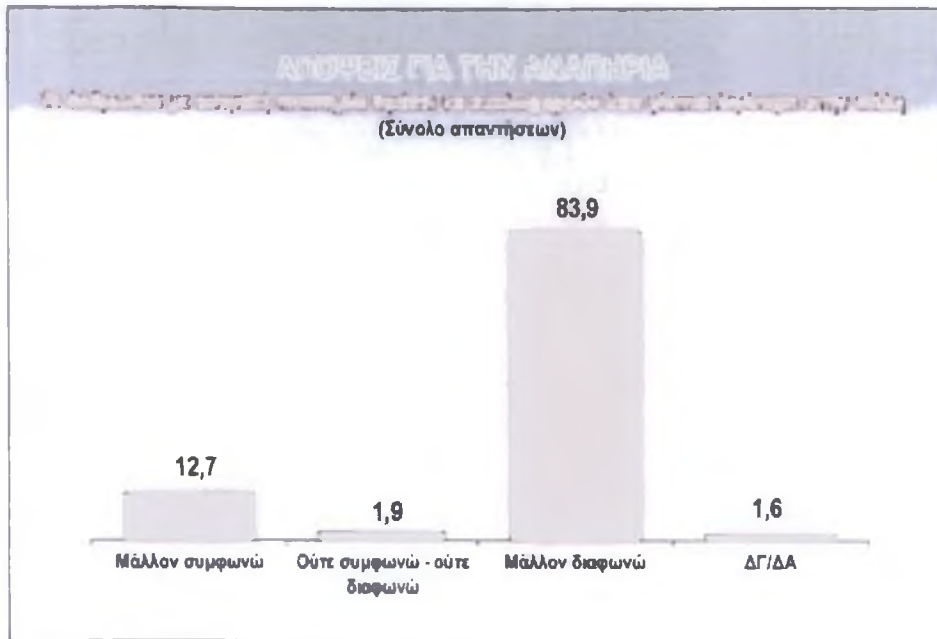
Απόψεις 3

Πηγή: FOCUS 2008. Εθνική Έρευνα για τις Δίαιτες

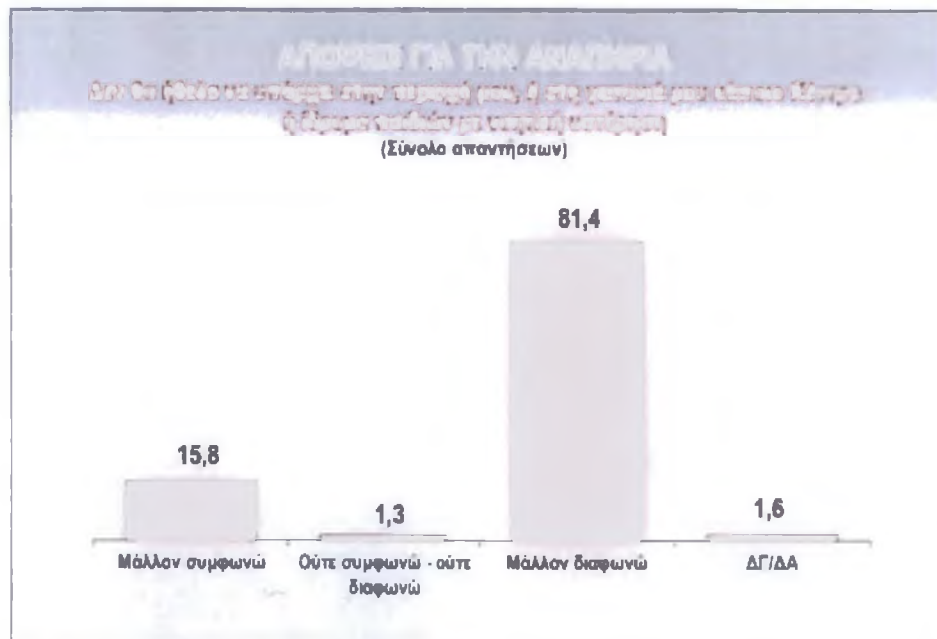
²⁷ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.6

Αξιολόγηση 3

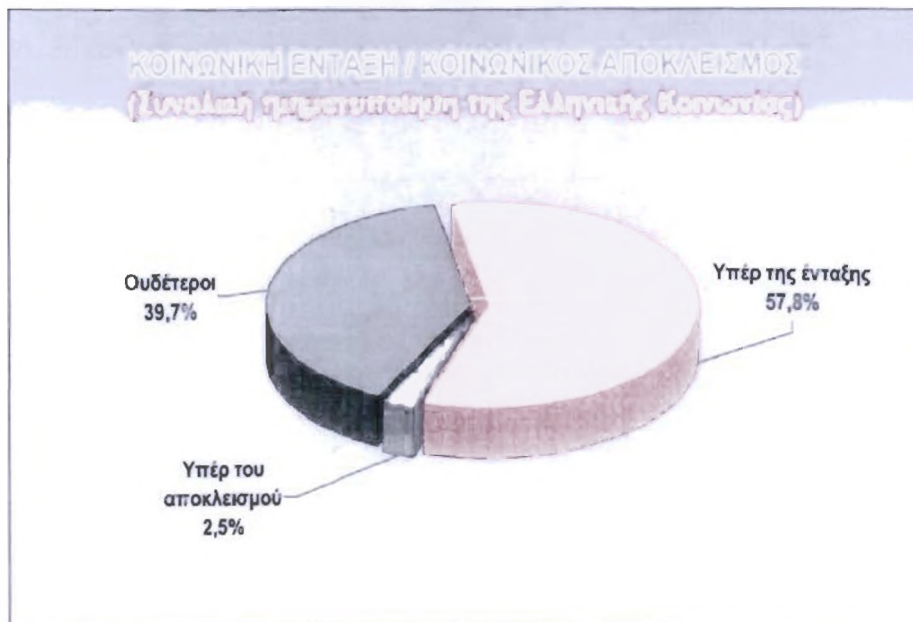

Πηγή: ΕΥΡΩΚ 2009. Δίπλα Κέντρο για τη Δυναμική

Αξιολόγηση 4

Πηγή: ΕΥΡΩΚ 2009. Δίπλα Κέντρο για τη Δυναμική

Πηγή: ΚΥΠΕΚ 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012

Πώς βιώνουν ωστόσο οι ίδιοι οι πολίτες που τυγχάνει να έχουν στην οικογένειά τους ένα άτομο με αναπηρία; Το διάγραμμα 6 που ακολουθεί δίνει την απάντηση: το μεγαλύτερο πρόβλημα των ατόμων με αναπηρία στη σημερινή Ελλάδα είναι ο λανθάνων ή και ο ανοιχτός ρατσισμός που αντιμετωπίζουν από την υπόλοιπη κοινωνία και που εκφράζεται από τον κοινωνικό στιγματισμό και την αποστροφή, την αδυναμία εξεύρεσης εργασίας, τις προνοιακές ανεπάρκειες, κ.λπ.²⁸

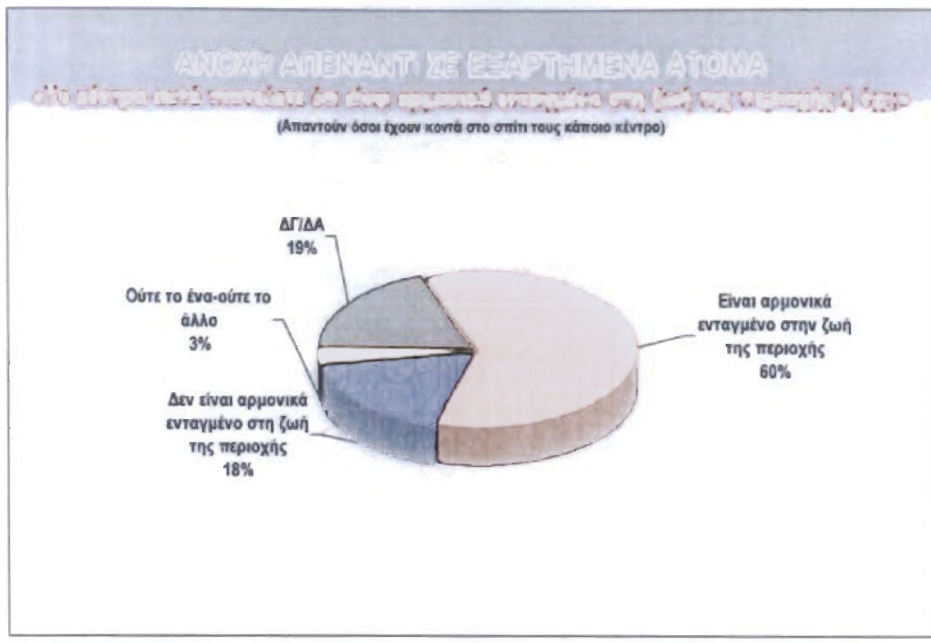
²⁸ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.8

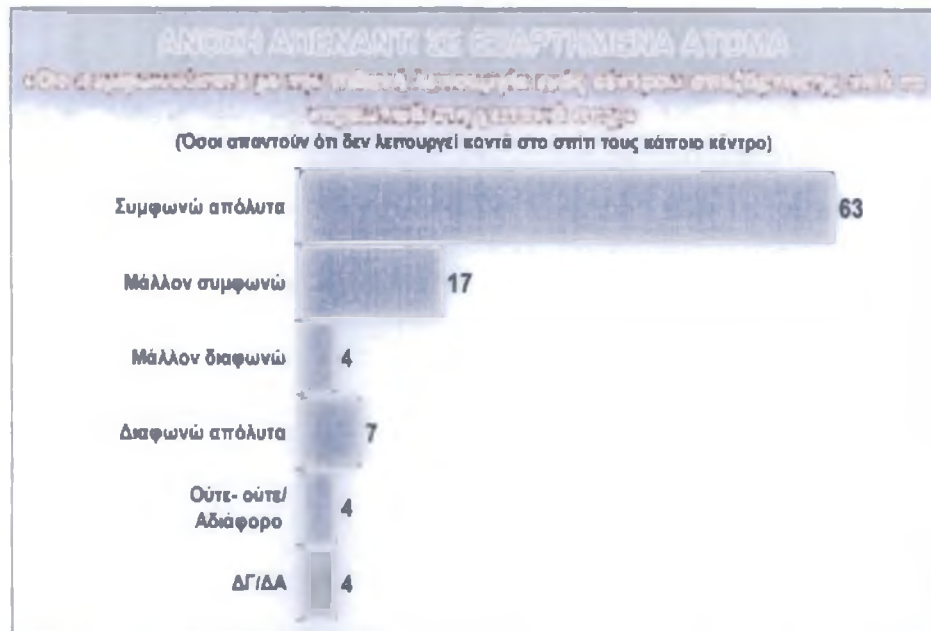
Πηγή: VPRC 2004, Έρευνα για τις Αποχόνες

3. Σε μια έρευνα της VPRC ΤΟ 2004 για λογαριασμό του ΚΕΘΕΑ, καταγράφηκε ένα σημαντικό ποσοστό πολιτών της τάξης του 18%, στις περιοχές κατοικίας των οποίων λειτουργούσε κάποιο κέντρο απεξάρτησης από τα ναρκωτικά, το οποίο εκτιμά ότι τα κέντρα αυτά δεν εντάσσονται αρμονικά στη ζωή της γειτονιάς. Παράλληλα, το 11% της κοινής γνώμης είναι αντίθετο στη λειτουργία ενός κέντρου απεξάρτησης στην περιοχή του (διαγράμματα 7 και 8).²⁹

²⁹ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.9

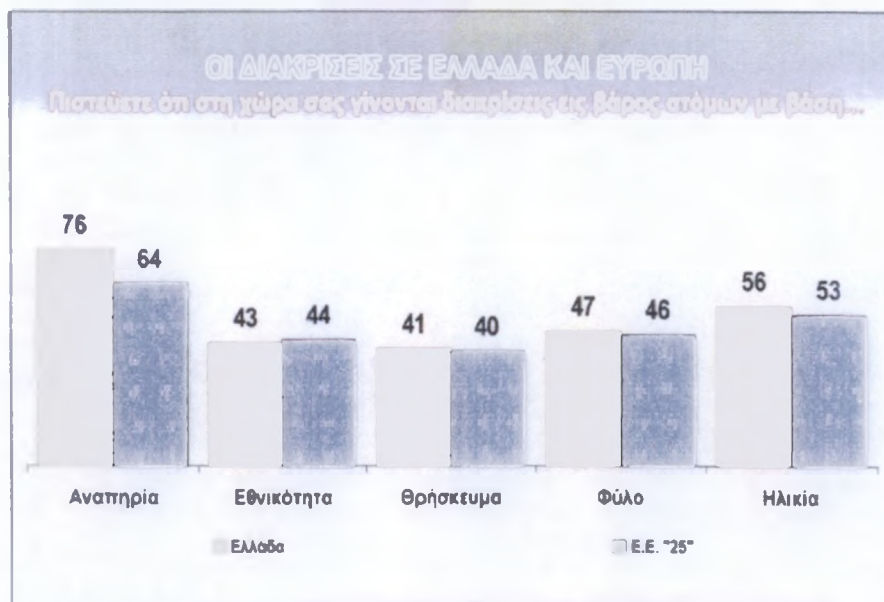

Πηγή: ΝΡΕΚ 2004. Στάσεις και αντιλήψεις της κοινής γνώμης για τα Νοσηριακά και την Ανομήλικη

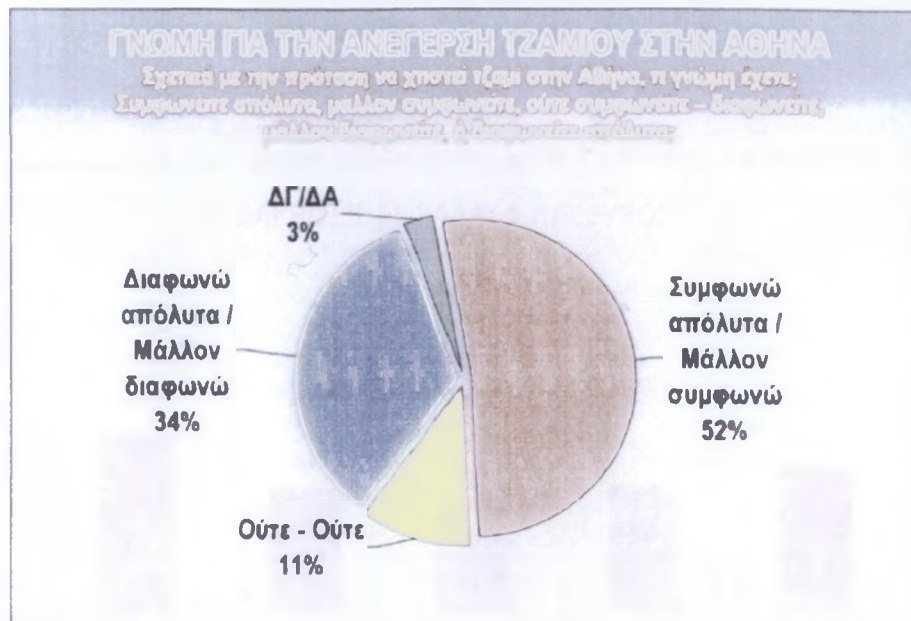
Πηγή: ΝΡΕΚ 2004. Στάσεις και αντιλήψεις της κοινής γνώμης για τα Νοσηριακά και την Ανομήλικη

4. Υπάρχει παράσταση διακρίσεων στην ίδια την ελληνική κοινωνία απέναντι σε κοινωνικές ομάδες ; Τα δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου του Δεκεμβρίου 2006, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 9 που ακολουθεί, δείχνουν ότι και η ίδια η ελληνική κοινωνία συνειδητοποιεί ότι διακρίσεις παρατηρούνται έναντι πολλών κοινωνικών ομάδων, όλες δε σχεδόν εμφανίζουν μεγάλη ορατότητα.

Θα επιμείνουμε στη διάκριση έναντι των ανθρώπων με άλλο θρήσκευμα, παρουσιάζοντας το διάγραμμα 10, το οποίο δείχνει ότι η ελληνική κοινωνία εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τουλάχιστον με καχυποψία το αίτημα να υπάρξει

ένας επίσημος τόπος άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων (τζαμί) για τους μουσουλμάνους πολίτες που ζουν στην Αθήνα.³⁰

Πηγή: ΚΥΠΚ 2004, Στάση ως ελληνική κοινωνία απέναντι στη μεταναστευτική πολιτική στην Αθήνα

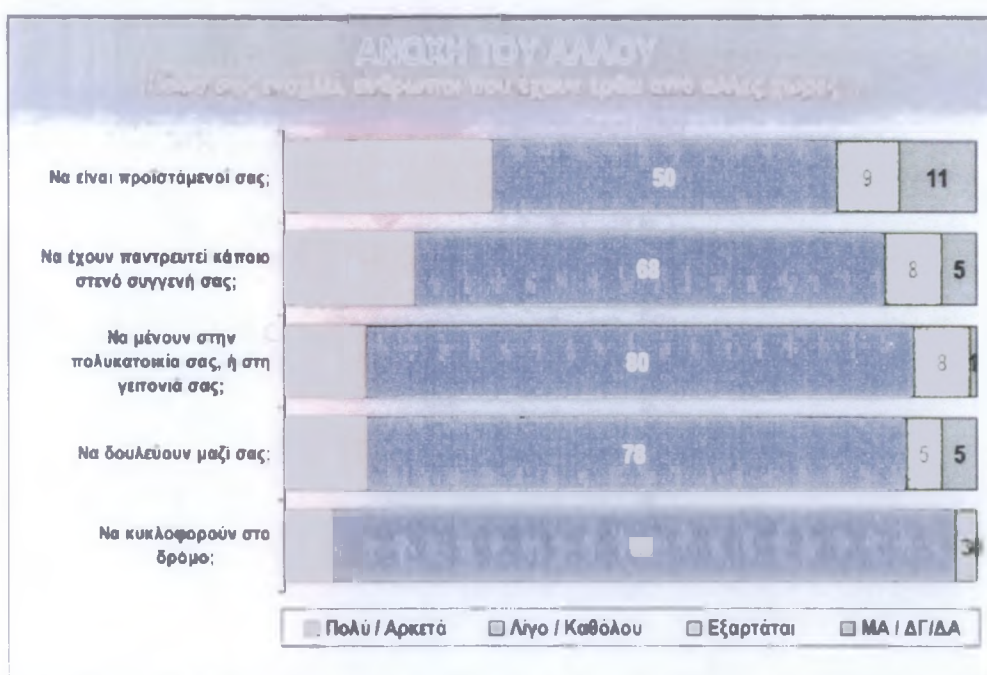
4.3. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Ποια είναι εντέλει η στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες; Σε ποια κατεύθυνση κινείται; Τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή

³⁰ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.12

μας από τις ειδικές έρευνες της VPRC για τους μετανάστες δείχνουν ότι η ελληνική κοινωνία δεν έχει ενιαία στάση, ούτε στο επίπεδο της καθημερινής συνύπαρξης ούτε και στο επίπεδο της αναφοράς σε βασικά δικαιώματα. Στο διάγραμμα 11 φαίνεται χαρακτηριστικά ότι 7% των ελλήνων/ίδων πολιτών ενοχλούνται από το γεγονός ότι «άνθρωποι από άλλες χώρες» κυκλοφορούν στο δρόμο, ενώ τα ποσοστά «ενόχλησης» αυξάνουν ανάλογα με την εγγύτητα που έχει κάποιος/α απέναντι στους μετανάστες.³¹

Διάγραμμα 11

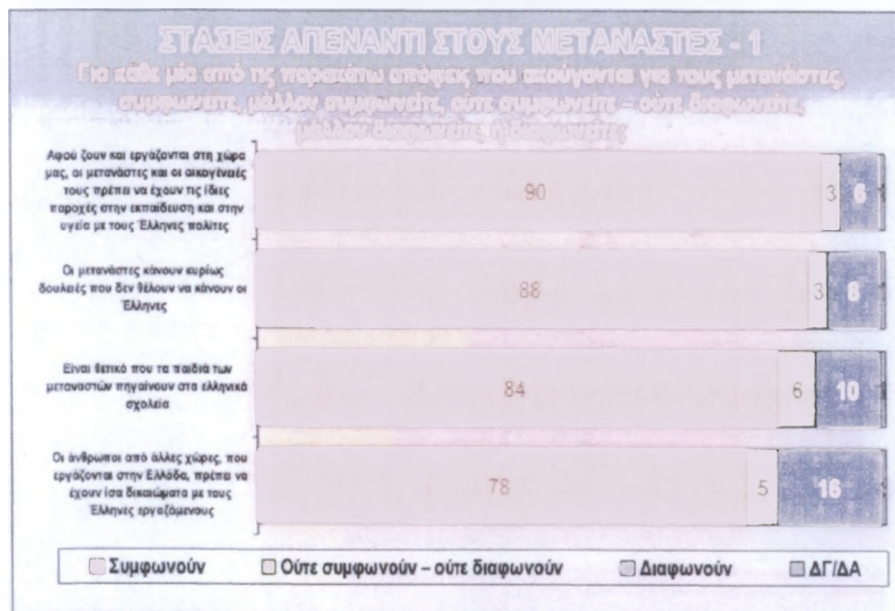

Πηγή: VPRC 2006. Στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη Μετανάστευση και τους Μειονότητες

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορεί κανείς να κάνει παρατηρώντας τα ποσοστά συμφωνίας / διαφωνίας που καταγράφονται σε μια σειρά απόψεων που

³¹ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.13

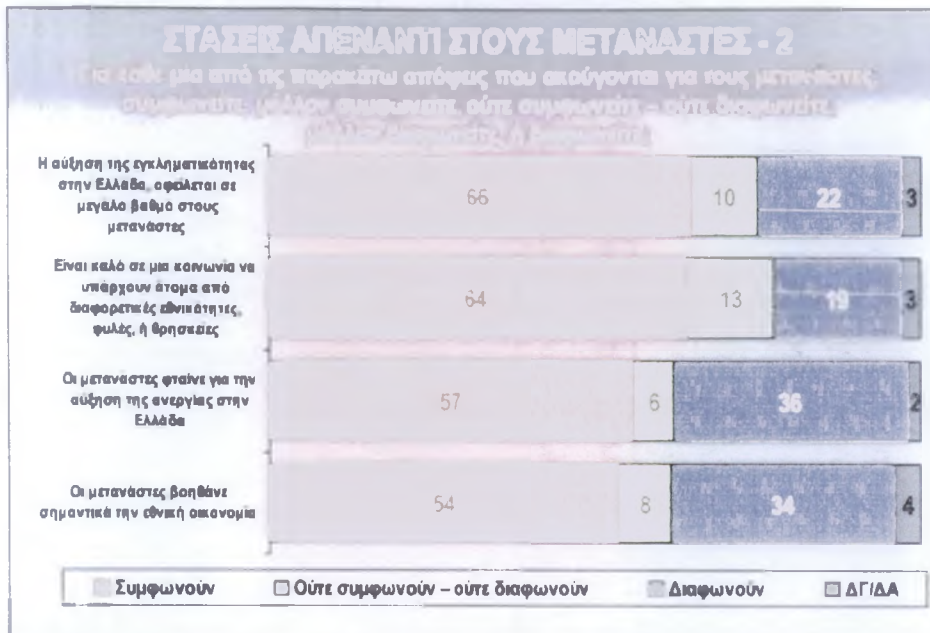
αφορούν βασικά, τυπικά ή ουσιαστικά δικαιώματα των μεταναστών (διαγράμματα 12, 13, 14, 15 και 16).³²

Πηγή: ΚΡΕΣ 2006, Στάσεις ως ελληνικές κοινωνίες απέναντι στην Μετανάστευση και στις Δικαιώσεις

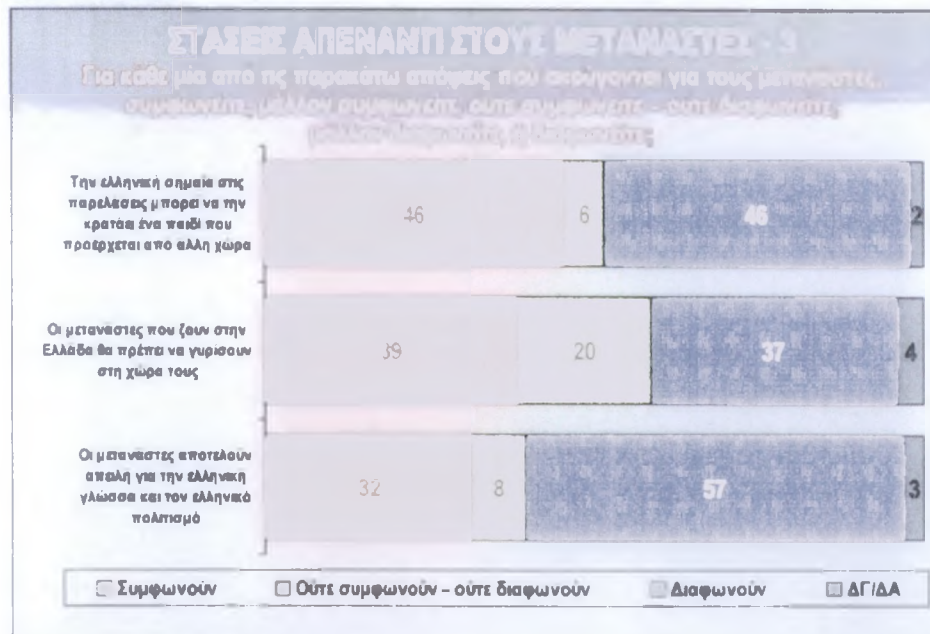
³² Βερναρδάκης Χριστόφορος, *πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες;* Δημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.σελ.14-15

Αξιολογήσεις 13

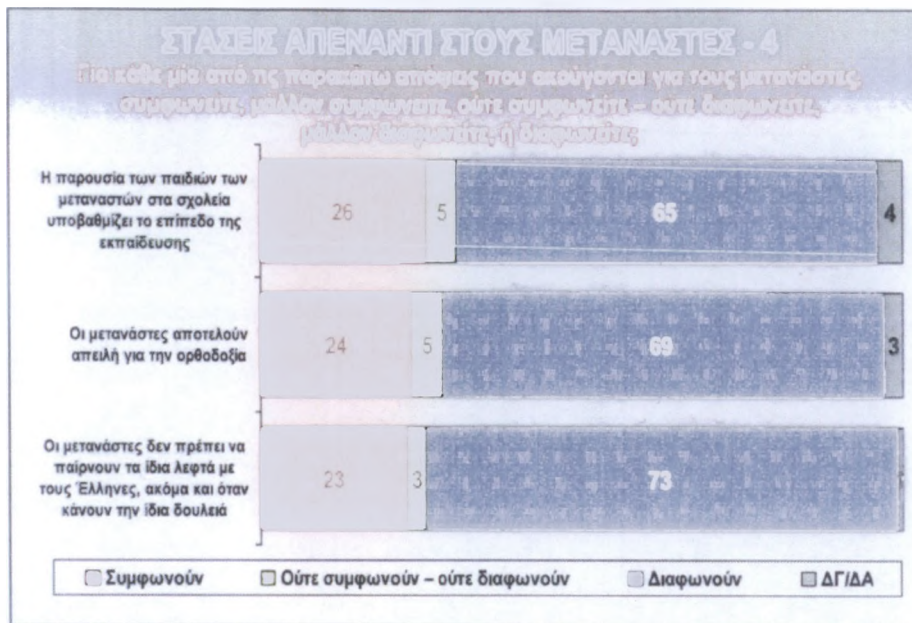

Πηγή: YPOE 2006. Στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη Μετανάστευση και τους Αλλοδαπούς

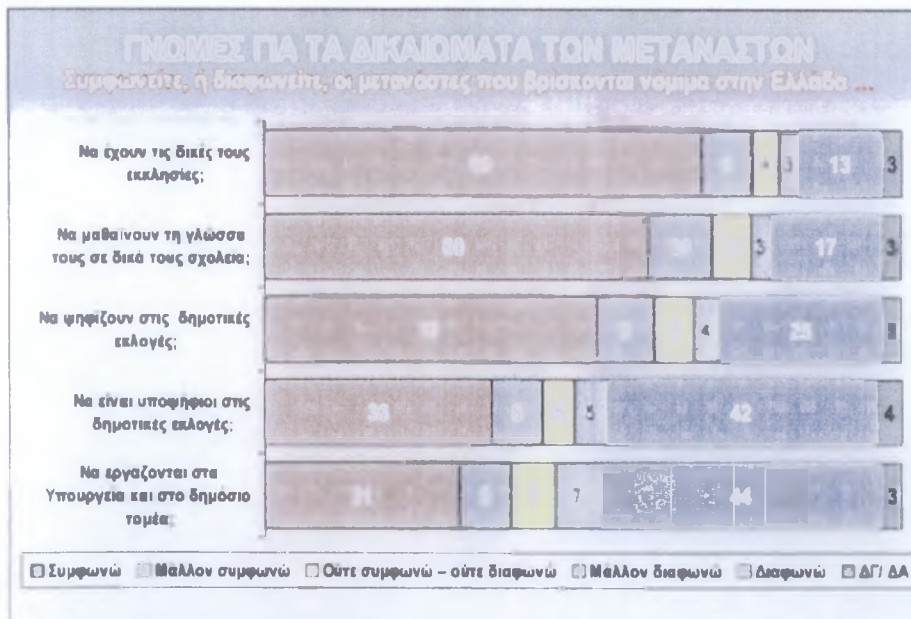
Αξιολογήσεις 14

Πηγή: YPOE 2006. Στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη Μετανάστευση και τους Αλλοδαπούς

Πηγή: ΕΥΡΩΚ 2004. Στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη Μετανάστευση και τους Αλλοδαπούς

Πηγή: ΕΥΡΩΚ 2004. Στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη Μετανάστευση και τους Αλλοδαπούς

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συμπερασματικά λοιπόν, καταλήγουμε ότι ρατσισμός είναι να θεωρούμε κάποια άλλη ομάδα ανθρώπων ως κατώτερη ή και άξια περιφρόνησης, λόγω της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής ή κάποιας ιδιαιτερότητας τους.

Αιτία του ρατσισμού είναι συνήθως ένα μίγμα υπεροψίας και φόβου. Δηλαδή, από τη μια πλευρά αισθανόμαστε ότι η δική μας φυλή είναι ανώτερη-πιο καλλιεργημένη, πιο έξυπνη, πιο πολιτισμένη κ.λ.π.- ενώ από την άλλη αισθανόμαστε ότι η άλλη φυλή με κάποιο τρόπο μας απειλεί: Είτε στρατιωτικά, είτε πολιτιστικά, είτε ακόμη και στο επίπεδο εξεύρεσης εργασίας. Το αποτέλεσμα, μέσα μας είναι να βλέπουμε μια ολόκληρη ομάδα ανθρώπων με εχθρότητα και προκατάληψη.

Ο ρατσισμός ενέχει πάντοτε το στοιχείο της διαστρεβλωμένης όρασης. Στους μεν εαυτούς μας, βλέπουμε μόνο καλά, μόνο αρετές, μόνο μεγαλείο. Αν κατά σύμπτωση προσέξουμε κάποιο ελάττωμα, εύκολα το δικαιολογούμε. Στη δε αντίπαλη φυλή βλέπουμε μόνο πάθη, μόνο πονηρία, μόνο μικρότητα. Αν κατά σύμπτωση προσέξουμε κάποια καλοσύνη, εύκολα την ανάγουμε στην υστεροβουλία.

Ο κάθε λαός βρίσκει τα δικά του προσχήματα όταν θέλει να στραφεί προς ,το ρατσισμό. Η ναζιστική Γερμανία είχε προφασιστεί τη γενετική καθαρότητα. Η Αγγλία της αποικιοκρατίας προφασίστηκε την πολιτιστική ανωτερότητα. Εμείς εδώ στην Ελλάδα, όταν έχουμε κρούσματα ρατσισμού, συνήθως αναζητούμε πρόσχημα στην εθνική μας καταγωγή, στην ελληνικότητά μας και στην ένδοξη ιστορία μας. Είναι βέβαια αλήθεια ότι οι αρχαίοι προγονοί μας συνεισέφεραν πολλά στον πανανθρώπινο πολιτισμό, ίσως και περισσότερα από οποιονδήποτε άλλο λαό της εποχής εκείνης. Το έκαναν όμως αυτό καλλιεργώντας τη δημοκρατία και τον σεβασμό προς τον κάθε άνθρωπο, προς το ανθρώπινο πρόσωπο αυτό καθ' αυτό. Αν τώρα εμείς – εν ονόματι των αρχαίων – περιφρονούμε κάποιους εκ των συνανθρώπων μας, τότε το μόνο που κάνουμε είναι να φανερώνουμε ότι δεν είμαστε γνήσια παιδιά τους.

Αυτό που δεν πρέπει να ξεχνούμε είναι ότι ο κάθε άνθρωπος, ανεξάρτητα από την παιδεία που έλαβε και από τον πολιτισμό στον οποίο ανατράφηκε, έχει μέσα του την ίδια φλόγα της ανθρωπίνης φύσης που έχουμε και εμείς: Έχει δηλαδή τη δυνατότητα να αγαπά, να δημιουργεί, να ζει σε κοινωνία, να σκέφτεται, να χαίρεται, να θαυμάζει. Ίσως σε κάποια εξωτερικά ιδιώματα ή σε κάποιες συνήθειες, να διαφέρει από εμάς, αλλά αυτό θα έπρεπε να ξυπνούσε το ενδιαφέρον μας μάλλον-πώς να γνωριστούμε καλύτερα-παρά το φόβο, την κατάκριση και την περιφρόνηση.

Η καλύτερη ισορροπία όταν είμαστε αντιμέτωποι με ανθρώπους από άλλες φυλές, είναι να διατηρούμε μια υγιή στάση φιλοξενίας, όπου αποδεχόμαστε τον άλλο γι' αυτό που είναι, ενώ ταυτόχρονα σεβόμαστε και τον εαυτό μας γι' αυτό που είναι και γι' αυτό που έχει. Αν προσέξουμε στον άλλο άνθρωπο, στην άλλη φυλή, κάποια ελλωτώματα ας θυμηθούμε ότι έχουμε κι εμείς, αν όχι τα ίδια, τουλάχιστον άλλα εξίσου σοβαρά ελλωτώματα. Αν αντιληφθούμε κάποια προτερήματα, ας μην αφήσουμε τον εαυτό μας να τα διαστρεβλώσει με σκέψεις του τύπου "μπορεί αυτοί να ευγενικοί αλλά κατά βάθος είναι ψυχροί, ενώ εμείς που όλη μέρα βριζόμαστε κατά βάθος έχουμε καλή καρδιά". Δηλαδή, αν προσπαθήσουμε λίγο περισσότερο, αν είχαμε τη διάθεση να μάθουμε, δε θα μπορούσαμε εμείς να γίνουμε και ευγενικοί και να έχουμε καλή καρδιά; Ο πραγματικά μεγάλος άνθρωπος, ο πραγματικά μεγάλος λαός είναι αυτός που ξέρει να μαθαίνει από τα προτερήματα των άλλων ενώ ταυτόχρονα διατηρεί αλώβητη τη δική του ταυτότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παπαδημητρίου Δ. Ζήσης (2000), *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός-εισαγωγή στο φυλετικό μίσος*, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα.

Βερναρδάκης Χριστόφορος, *Πόσο απέχει η ελληνική κοινωνία από ρατσιστικές ιδεολογίες*; Αδημοσίευτη διδακτορική διατρ. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2008.

Διαδικτυακός τόπος: <http://www.migrant.gr/cgi-bin>

Διαδικτυακός τόπος: <http://www.diktio.org>